

PEDAGOGICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY

Tomáš Kolský

V. ročník

Role učitelských spolků v reformním snažení 1918-1938

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Prokop, Ph.D.

PRAHA 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 8.4.2009

.....

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. Jiřímu Prokopovi, Ph.D., za odborné vedení mé diplomové práce.

Obsah

Úvod	5
1. Od vzniku ČSR do vydání Malého školského zákona	6
1.1 Vznik ČSR a školský systém nového státu	6
1.2 Učitelství sjezd	17
1.3 Malý školský zákon	22
2. Boj učitelstva o vysokoškolské vzdělávání učitelů národních škol	24
2.1 První návrhy a založení Školy vysokých studií pedagogických	24
2.2 Učitelství ústavy a pedagogické akademie	30
3. Říšský svaz učitelů měšťanských škol a limity učitelství jednoty	37
4. Příhodovská reforma	47
4.1 Kořeny reformy a stanoviska učitelství organizací	47
4.2 Německé reformní hnutí v ČSR v druhé polovině dvacátých let	52
4.3 Nové osnovy	54
Závěr	58
Použité prameny a literatura	62
Seznam zkratk	64
English Resume	65

Úvod

Jako absolventa dějepisu mě vždycky zajímaly dějiny meziválečného Československa. Patří bezesporu k jednomu z vrcholů naší národní historie. Rostoucí úroveň vzdělání bylo důležitou základnou národní emancipace, jejich organizace pomáhali budovat moderní národ. Bude tedy určitě zajímavé podívat se na jejich roli v samostatném státě. Jejich činnost bych rád sledoval vzhledem k reformním snahám, které v různé intenzitě provázely republiku po celou dobu její existence. Jelikož si uvědomuji velkou šíři tématu, rád bych se soustředil na některé vybrané okruhy problémů – požadavek na vysokoškolské vzdělání učitelů národních škol, možnosti koordinovaného postupu mezi spolky a Příhodovskou reformu. Všechny tři okruhy spojuje motiv národní školy. Z toho důvodu se nebudu věnovat tématům, které by rovněž mohly být do problematiky zahrnuty (reforma školské správy, reforma vzdělávání středoškolských, pokusné školy ve dvacátých letech apod.). Ve své práci bych chtěl vysvětlit kořeny ze kterých pramenily postoje nejdůležitějších spolků, jejich organizaci, rozvrstvení a úlohu kterou hráli ve sledovaných reformních pokusech. Jako svou hlavní metodu jsem si zvolil analýzu rozsáhlého dobového tisku. Vzhledem k tomu, že každý významnější spolek či jednota měla vlastní tiskový orgán, zachycují učitelské časopisy velmi věrně názory a postoje k jednotlivým zkoumaným problémům. Můžeme je tedy považovat za reprezentativní. Ročníky časopisu jsem volil tak, aby pokrývaly různě zaměřené učitelské organizace (Škola měšťanská – časopis organizace učitelů měšťanských škol, Český učitel – tribuna především učitelů obecných škol, Věstník Ústředního spolku českých (československých) profesorů – list organizace středoškolských profesorů, Školské reformy – pedagogická příloha několika učitelských listů, specializující se hlavně na reformní otázky). Dalším z použitých primárních pramenů bude dobová literatura. Z autorů, kteří se obdobným tématům věnovali, jsem vycházel především z knih a článků Růženy Váňové, Karla Rýdla, Františka Morkese a Jiřího Pokorného.

Od vzniku ČSR do vydání Malého školského zákona

1.1 Vznik ČSR a školský systém nového státu

Provolání pléna Národního výboru „Lide československý“ vyhlásilo národu, že „*Stát Československý vstoupil v řadu samostatných kulturních států světa*“¹. I když program vzniku samostatného státu patřil před válkou v českém politickém prostředí k menšinovému proudu, většina obyvatel (Češi a Slováci) přivítala nový stát s nadšením. Vlastní stát představoval pro mnoho z nich naději na zlepšení života a naplněním jejich snů. Nejinak tomu bylo i u českého učitelstva. I to vidělo ve vzniku státu své vítězství, ke kterému navíc výrazně přispělo „učitelstvo české, jež i v dobách útisku dovedlo nalézt cesty, aby v mládeži rozněcovalo pravé city vlastenecké“². Učitelské organizace měly v té době za sebou přes čtyřicet let vývoje.

Počátky spolkového života v českých zemích můžeme sledovat již na konci 18. století a na začátku 19. století. Důležitým mezníkem byl neklidný rok 1848 ve kterém vzniká několik spolků různého zaměření od politických (Slovanská Lípa), studentských (Slavia) či ozbrojených (Svornost). Nástup absolutismu spojený se jménem ministra Bacha však spolkový život značně omezil. Zrušení absolutismu, přijetí říjnového diplomu a později prosincové ústavy z roku 1867, která v Předlitavsku zaručila základní občanské svobody a práva, včetně svobody spolčovací a shromažďovací, to vše znamenalo výrazný stimul a vytvoření vhodného podhoubí pro spolkové aktivity obecně. V šedesátých letech proto vznikají spolky jako Sokol (1862), Hlahol (1861) nebo Umělecká beseda (1863). V roce 1867 vzniká i Beseda učitelská, jejímž rozštěpením brzy vzniká Jednota učitelská Budeč. Zatímco do té doby, měly učitelské spolky převážně povahu podpůrnou a sloužily do jisté míry jako pojišťovací organizace a jejich úlohou bylo často získání prostředků, nyní vznikají spolky nového typu. A jde o růst poměrně dynamický, nejčetnější doba vzniku připadá právě na léta po obnově ústavnosti. V roce 1867 (15), 1869 (40) a v roce 1879 (40)³. Jestliže v prvních letech

¹ KÁRNÍK, Z. *České země v éře První republiky. Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky 1918-1929* Praha: Libri, 2000. str.35.

² Provolání učitelstva. *Škola měšťanská*, 1918, roč. 20.č. 10, str. 337.

³ OTCOVSKÝ, I. *Soupis učitelských a školských spolků v Čechách do roku 1900*. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV 1977. str. 8.

učitelské spolky jednoznačně přispěly k profesionalizaci a pocitu stavovské sounáležitosti učitelství⁴, v roce 1918 se hlásily o slovo při budování státu jako silná profesní skupina, která je součástí moderního a vyspělého národa, jenž postrádá do té doby jediné, politickou moc, která by odpovídala jeho významu v rámci Rakouska-Uherska.

Výrazem těchto snah bylo založení Ústřední rady českých zemských organizací učitelství zemí Koruny české, z toho důvodu, „aby učitelstvo české dosáhlo v národě takového uplatnění vlivu, jaké mu po právu náleží“⁵. Organizace zahrnující učitele národních škol založená těsně před vznikem republiky se v listopadu téhož roku transformovala do Ústřední rady česko-slovenské organizace učitelství, kterou však tvořily stále pouze organizace české, moravské a slezské⁶ a požadovala, aby ministerstvo, Národní shromáždění stejně tak jako výbory politických stran považovali za hlas odborově organizovaného učitelství jen návrhy jmenované reprezentace. Ruku v ruce s tím měl následovat vstup učitelů do politických stran, ke kterému učitelství přímo vybízelo, „*Je stavovskou povinností každého učitele, aby vstoupil do některé strany, do té, jež podle jeho nejlepšího svědomí odpovídá jeho názorům*“⁷. Nadšení aktivně se podílet a ovlivňovat politické dění v nové republice mělo často charakter příkazu „*jest povinností každého učitele střední nebo odborné školy, aby se stal členem stavovské i politické organizace. Nová doba důkladně radí, aby se vzdělané vrstvy organizovaly politicky. Netrpíme mezi sebou lidi bez politické barvy*“⁸ První ministr školství Gustav Habrman, člen sociální demokracie vycházel učitelům vstříc a

⁴ MARINKOVÁ, H. *Příspěvek dějinám učitelství a jeho profesionalizaci*. Doktorandská práce. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1998.

⁵ Ústřední rada českých zemských organizací učitelství zemí koruny české. *Škola měšťanská*, 1918, roč.20, číslo 22, str. 373.

⁶ Organizaci tvořil Zemský ústřední spolek jednot učitelství, Zemská ústřední jednota učitelství měšťanských škol českých, Zemská ústřední jednota učitelství, Ústřední spolek učitelství ženských ručních prací, Svaz učitelství velké Prahy, Ústřední spolek jednot učitelství, Zemská jednota učitelství měšťanských škol, Jednota učitelství, Ústřední spolek učitelství ženských prací, Ústřední spolek českého učitelství.

⁷ Vstupujeme do politických stran. *Škola měšťanská*, roč.20, 1918, číslo 22, str. 376.

⁸ Organizační povinnost. *Věstník českých profesorů v Praze*, 1918, roč.26, č.1, str. 31.

snažil se je zapojit do spolupráci na budování nové republikánské školy. Sestavení ministerstva se pro příště nemělo dít bez podílu učitelstva, počítalo se se vznikem poradních sborů při Ministerstvu školství a osvěty (dále MŠANO). Na první schůzi Zemské porady učitelské pro národní školy, která měla za cíl ustavit poradní sbor pro obecné a měštanské školy, ministr prohlásil: *“Tyto poradní sbory z pracovníků všech škol mají býti jakýmsi embryem našeho příštího školského sněmu, jehož úkolem bude snést materiál k budově našeho školství”*⁹. Habrman, který strávil mládí ve Francii a Spojených státech mohl tedy porovnávat, ocenil dosavadní práci obecného a měštanského školství, které podle něj vykonalo víc než podobné školství jiného národa. Není divu, že podobná vyjádření zněla učitelům jako rajská hudba *„My delegáti okresních učitelských porad, shromážděni na zemské konferenci učitelské, vyslechnuvše Vaše prohlášení, jsme jako v pohádce, v očarování, neboť tak s nám dosud představení nemluvili”*¹⁰. Na zemské poradě byly formulovány i první principy podle kterých mělo být poskytováno vzdělání na národních školách:

- 1) Všeobecně povinné (zřizování soukromých škol národních mělo být zakázáno)
- 2) Bezplatné (včetně pomůcek)
- 3) Svobodné (školy měly být zbaveny veškerého vlivu ať už politického především však církevního)
- 4) Národní (vyhovuje skutečným národním potřebám)
- 5) Opravdu harmonicky a všestranně vzdělávací (aby školy cvičily nejenom paměť a rozum, ale i city a posilovaly vůli)

Z vyjádření vidíme, že zatím nejde o propracovaný program. Učitelstvo bylo na poradě zastoupeno Ústřední radou, celkem se účastnilo jednání nepočítaje hosty 112 delegátů okresních porad učitelských z jejichž středu měli vzejít volbou zástupci učitelů

⁹ Zemská porada učitelská 14. Prosince 1918. *Věstník zemské ústřední jednoty učitelské*, roč 5, 1918, č. 12-13, str. 184.

¹⁰ Zemská porada učitelská 14. Prosince 1918. *Věstník zemské ústřední jednoty učitelské*. roč. 5, 1918, č. 12-13, str. 186.

v poradním sboru. Volba proběhla bez větších komplikací, což dokazuje, že byli zvoleni kandidáti navrženi předsednictvem Ústřední rady, byli mezi nimi dobře známí pracovníci z řad učitelstva jako například Josef Černý, Josef Tůma či dlouholetý funkcionář Zemské jednoty měštanských škol a pozdější starosta Československé obce učitelské Antonín Wimmer. Státním tajemníkem MŠANO se stal profesor pedagogiky František Drtina. Přes veškeré naděje a optimismus vkládaný do poradního sboru jeho význam nebyl příliš velký, učitelé nebyli zřejmě na úřednické funkce dostatečně připraveni. Jejich statu byl problematizován samotnými úředníky na ministerstvu s tím, že školští odborníci nemají vysokoškolské vzdělání a nejvyšší správní soud jim musel udělit pro zastávní funkce dispens¹¹. Sbor se scházel čím dál méně až nově utvořena vrcholová organizace učitelstva Československá obec učitelská v roce 1922 odvolala svého zástupce. Podobný osud potkal i další instituci Československý pedagogický ústav J.A. Komenského, ten byl založen při MŠANO jako přepokladané centrum reformních snah ve školství. Ředitelem nového experimentálního ústavu byl jmenován Otakar Kádner. Ústav sice za dobu své existence uspořádal několik anket, které měly zjišťovat postoj učitelské veřejnosti, škol a institucí k reformním otázkám (jedna z anket o reformě středoškolského vzdělání byla uspořádána už v r. 1919), bohužel jeho existence nepřinesla hmatelné výsledky a ústav byl v roce 1925 zrušen. Poradní sbor měl vzniknout i pro školy střední, jeho členové byli zprvu delegováni Ústředním spolkem českých (později československých) profesorů. Později měli být voleni všemi učiteli středních škol, volby byly povinné. Z nominovaných kandidátů pak měl být zvolen valnou hromadou užší výběr zástupců (Čechy měly 7 zástupců 1 za učitelstvo dívčích středních škol, 5 na učitele chalpeckých sš, 1 za učitelské ústavy, Morava 4, Slezsko 1, Slovensko 3)¹².

MŠANO vzniklo koncem roku 1918 a mělo 8 odborů (pro národní školství, střední školství, odborné školství, vysoké školství, národní osvětu, věci církevní, věci povšechné legislativní, sociální péče o studentstvo a kulturní styky s cizinou). Bylo nejvyšším článkem školské správy, obecné a měštanské školy mu podléhaly

¹¹ KÁDNER, B. Školští odborníci na MŠANO. *Časopis československé obce učitelské*, roč.2, 1922, č.15, Str. 320.

¹² Poradní sbor středoškolský. *Věstník českých profesorů*, č.1.roč 26, 1919. str.10

prostřednictvím obecných, okresních a zemských školních rad, přímý dohled mělo nad školami menšinovými. Do jeho pravomoci dále spadaly všeobecně vzdělávací školy, pedagogické školy, odborné a střední odborné školy (s výjimkou zemědělských, které byly podřízeny ministerstvu zemědělství). Nepřímo mu podléhaly i vysoké školy. V kompetenci ministerstva byly rovněž vědecké ústavy, státní vydavatelství, péče o vědu a umění (vědecké společnosti, Národní divadlo apod.), ochrana kulturních památek, muzea, archivy, osvětová činnost (přednášky, knihovny, osvětové organizace a instituce), kulturní styky se zahraničím, sociální péče o studenty.

Do gesce ministerstva tedy patřily i věci církevní, v prvních letech republiky asi nenajdeme v učitelském tisku národních škol frekventovanější téma, než boj za republikánskou školu zbavenou všech církevních vlivů. Školství bylo dlouhou pod vlivem církve, významnou změnu provedl Hasnerův zákon z roku 1869. Úkolem nově zřizovaných škol měla být výchova v mravnosti a zbožnosti (nikoliv v opačném pořadí jak by si byla přála církev). Osnovy škol obecných i měštanských měly být vydávány ministerstvem, které mělo rovněž schvalovat i učebnice. Zákon jehož jednou z tendencí byla sekularizace a omezení vlivu církve byl na návrh církevních kruhů novelizován v roce 1883. Představoval krok zpět (úlevy z povinné školní docházky, na učitelských ústavech byla redukována pedagogika, zavedena chrámová hudba apod.) a výrazné přitakání požadavkům církve. Učitelé museli provádět dozor při náboženských cvičeních, ředitelem školy, mohl být jen ten, kdo disponoval způsobilostí vyučovat náboženství toho vyznání, k němuž náleží většina žáků školy což logicky znamenalo de facto konfesijní školu. Došlo i ke zhoršení právního postavení učitelů, kteří mohli být disciplinárně stíháni i za mimoškolní činnost, kterou „*vážnost stavu učitelského nebo působení jeho učitelské utrpělo ujmu*“ a umožňoval tak stíhání učitelů za *politické případně protiklerikální projevy*¹³. Vedle toho, že katolická církev byla oporou monarchie, jejímu postavení nepomohla ani léta válečná kdy žehнала zbraním a armádám. Nepřekvapí proto, že učitelé požadovali nápravu, dopis na MŠANO od předsednictva Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách požadoval:

1) Aby bylo vyučování náboženství prohlášeno nepovinným předmětem

¹³ MOROKES, F. Učitelé a školy v proměnách času. Plzeň: Pedagogické centrum Plzeň, 1999, Str. 32.

2) Aby světsí učitelé nebyli v žádném případě nuceni náboženství vyučovat

3) Aby byly zrevidovány učebnice náboženství a pokud odporují pravdám českými dějinami na pevno postaveným, aby byly odstraněny (doba husova-doba reformace)¹⁴

Všechny církve (nejenom katolická) mohou svobodně působit, ale nesmí mít žádný vliv ve školství. Debata se často vedla i o přítomnost křížů a jiných náboženských symbolů ve školách, „*přínašejí-li kříže jako učební pomůcku – obraz slona či mamuta to mohou, ale at jim správci nedovolují všet kříže na přední stěnu, jen na tabuli či postranní a po hodině at' odnesou*“¹⁵. V rozjitřené poválečné atmosféře neušli kritice a můžeme říct přímo hněvu i denunciaci učitelé, kteří se náboženských úkonů a slavností účastnili. Zvláště po vydání výnosu o náboženských úkonech v květnu 1919, který učinil účast na těchto úkonech dobrovolnou byla jména „neposlušných“ učitelů otiskována v tisku s tím, že nikdo se nyní nemůže vymlouvat, že se musí modlit. Mnoho místa bylo popsáno i kvůli tzv. varhaničení, které mělo svůj původ v dávné minulosti, kdy učitelé hráli nejenom na varhany v kostele, ale i na jiné hudební nástroje, aby si přivydělali. V nové době však nebylo pro podobné poklesky místo a varhaničení se stalo přímo symbolem starých časů a tím co devalvovalo učitelské povolání „*Varhaničení z doby, kdy bylo učitelství zaměstnáním vedlejším, kantoři dostali na starost i kůr kostelní, chodili tam na obědy a dostávali nějaké peníze od žáků, je to však symbol poroby. Historie stavu učitelského jest řetězem bídy, malosti a ponižení, proto dnes nesmí nikdo varhaničit*“¹⁶. Podobná činnost byla důvodem i pro vyloučení z jednoty. Rozluka státu s církví byla dlouhodobým programem učitelských organizací. Celá problematika byla řešena už zmiňovaným výnosem o náboženských úkonech, které podle něj nejsou náboženské výuky ve školách, neúčast žactva nemá vliv na známku z mravů a účast na nich má být pro příště dána preferencí jejich rodičů. V případě učitelů nesmělo být jejich náboženské a politické přesvědčení důvodem k disciplinárnímu řízení. Státní orgány se snažily vše řešit velmi opatrně a dodatečnými výnosy jako například nařízením zemské rady 1/7 1919, který zdůrazňoval citlivý přístup k náboženským otázkám včetně vnitřní

¹⁴ Tři požadavky. *Český učitel*, roč.23, 1919-20, č.3-4, Str.52.

¹⁵ Zprávy. *Český učitel*, roč. 23, 1919-1920. č.11-12. Str. 180

¹⁶ Zprávy. *Český učitel*. roč. 23, 1919-20, č.20, str.331.

výzdoby a umístění konfesionálních odznaků a jenž měl vycházet z místních poměrů spadal do kompetence správce (ředitele) školy.

V českém prostředí stimuloval vznik státu horečnatou aktivitu, součástí státu se však stali i občané, kteří se s Československem neztotožnili. Němečtí učitelé stejně jako většina Němců odmítli být součástí ČSR. Požadovali i pro sebe právo na sebeurčení, jejich programem bylo Velkoněmecké řešení. Německý učitelský svaz (Deutscher Landeslehreverein in Böhmen), který byl vrcholnou organizací učitelů jak obecných, tak měšťanských škol vydal provolání k Vídni s touhou připojit se jako všechny německé provincie (Deutschböhmen, Sudetland, Böhmerwladgau a Deutschsüdmahren) k německému Rakousku. I v učitelských organizacích sílí pocit ohrožení, obávají se, že by jejich školství bylo vystaveno tlaku cizího národa. Německá škola by měla být součástí německého státu, národní princip byl hlavním hlediskem od kterého se odvíjely všechny úvahy o budoucnosti německých škol. Následující body byly součástí programu s jehož uskutečněním se mezi německými učiteli počítalo v případě připojení k Rakousku:

- 1) Zřízení říšského úřadu pro výchovu a vzdělání
- 2) Jednotná škola
- 3) Jednotná výstavba státního školství na pokrokovém a svobodném základě
- 4) Naprosté zbavení vlivu církve ve všech školských oblastech
- 5) Požadavek odborné školské inspekce
- 6) Vypracování nového základního školského zákona
- 7) Vysokoškolské vzdělání učitelů národní škol a jejich odpovídající finanční ohodnocení
- 8) Samospráva školství, na jejímž chodu by se z velké části měli podílet sami učitelé¹⁷

Uvidíme, že i přes národnostní rozdíly se v mnoha místech shodoval s požadavky českých učitelů (vš vzdělání, odcírkevňení školství, nový školský zákona apod.). Němci rovněž připravovali návrh tzv. školské autonomie, který počítal se samostatnou, národní správou školství. To československá vláda odmítala. Sřet mezi demokratickou

¹⁷ KASPER, T. *Výchova či politika? Úskalí německého reformně pedagogického hnutí v Československu v letech 1918-38*. Praha: Karolinum, 2007. str. 163.

konceptí ve které se mají na řízení státu podílet všichni občané a národní, která míru zodpovědnosti posuzuje podle národní příslušnosti měl trvat celou existenci ČSR.

Rok 1919 byl v oblastech s německou většinou velmi neklidný české úřady vyšetřovaly různé případy od vyvěšování německých vlajek po styky s učitelskými organizacemi v Rakousku. MŠANO nakonec přijalo několik výnosů z nichž jeden zakazoval nošení skobového kříže, kterého údajně užívali někteří středoškolští studenti. Vše vyvrcholilo 4. března, kdy se ve Vídni sešlo poprvé Národní shromáždění a ve všech významnějších německých městech vypukly na popud Německé sociální demokracie v Českých zemích stávky a demonstrace. Ty se neobešly bez potyček s často nezkušenými vojáky československé armády, ti situaci nezvládli a na několika místech zahájili palbu, výsledkem bylo více než padesát mrtvých demonstrantů. K vylepšení vztahů nepřispělo ani schválení Menšinového školského zákona (někdy zvaného Metelkův zákon) č. 189¹⁸, který řešil dávný problém vzdělávání menšin národnostních menšin (cílen byl samozřejmě především na české menšiny v pohraničních oblastech s převahou německého obyvatelstva). Podle zákona mohla být veřejná škola národní zřízena v každé obci, ve které je podle pětiletého průměru alespoň 40 dětí školou povinných a nemají zároveň v místě školu svého jazyka. Takto zřízené školy byly výhradně školami státními (což byl zásadní rozdíl oproti ostatním školám v ČSR) a byly podřízené přímo ministerstvu. Až uvidíme další snahy o reformu školství, uvědomíme si, že zákon byl přijat oproti jiným velmi rychle. Důvodem je samozřejmě konsenzus a napravení nerovných příležitostí ke vzdělání pro děti české národnosti. Chvat a rychlost s kterým byl prováděn se projevil v nedostatečném materiálním zajištění učitelstva a vybavení. Oproti výtce, že učitelům se do menšinových škol nechce, upozorňovaly učitelské organizace na svízelné podmínky v nově zřízených školách na nedostatek základních pomůcek jako jsou knihy, sešity a nezáměr nadřízených úřadů. Učitelstvo v poještědí dokonce reagovalo stávkou, kterou Český učitel označil jako ostudu národa¹⁹

¹⁸ Zákon o školách národních a soukromých ústavech vyčovacích v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. *Věstník MŠANO*. Praha: MŠANO, 1919, Str. 76.

¹⁹ K učitelské stávce na severu. *Český učitel* roč..23, 1919-20. Č. 41-42, str. 654.

Vztah mezi Čechy a Němci byl i nadále napjatý, pro založení školy bylo samozřejmě zapotřebí vhodné budovy, zde měl stát právo potřebnou budovu vyvlastnit respektive uvést nucený pronájem, což se samozřejmě zase dotklo především Němců. I když někteří autoři tvrdí, že odpor Němců proti zákonu byl legitimní²⁰, protože nebyl schválen německými poslanci, těžko si představit že, v okamžiku kdy většina Němců de facto nebyla loajální českému vstátu by byla ochotna omezit své privilegované postavení na národnostně smíšeném území, kde dominovala. Jestliže před vznikem státu se Češi snažili zakládat chybějící školy pomocí školské organizace Matice školská, nyní zákon zajišťoval stejný přístup všem menšinám bez rozdílu. Roztrpčení z toho, že příhraniční oblasti zůstaly součástí Československa ovlivnilo aktivity německých učitelů ve dvacátých letech. Zklamání způsobuje, že sudetoněmečtí reformátoři nepřicházejí s vlastními návrhy, na rozdíl od československých kolegů neagitují pro nový školský zákon. Jelikož zákon z roku 1869 považovali za výsledek práce německo-rakouského učitelstva. Postupem času se německé učitelské organizace zapojily do práce ministerských reformních komisí, kde však jak uvidíme nemuselo hrát národnostní hledisko hlavní roli.

Dalším z důležitých zákonů ovlivňující život učitelstva, byl zákon paritní č. 274, kterým byli učitelé národních škol zařazeni do stejných platových tříd jako státní úředníci s obdobným vzděláním v příslušných hodnostních třídách a skupinách. Učitelé cítili vznik státu jako šanci získat větší podíl na školských záležitostech. Přístup úřadů zpočátku takovou možnost naznačoval. Jaké ale vlastně bylo rozvrstvení učitelských organizací a podle jakého klíče vznikaly?

Jejich základem byla existující školská soustava, která získala základ dlouho před vznikem ČSR. Formovala se podle jednoho z milníků školského zákonodárství na našem území, tzv. Hasnerova zákona z roku 1869. Zákon zavedl školu obecnou a měšťanskou (ta původně představovala variantu školy obecné), povinnou osmiletou docházku, rozšiřoval obsah vzdělání, řešil vzdělávání učitelů. Školy obecné se podle zákona dělily na obyčejné školy obecné a na školy měšťanské. Vzdělání na obyčejných školách obecných zahrnovalo náboženství, jazyk, počty, reálie, psaní, nauka o formách

²⁰ Kasper, T.: *Výchova či politika? Úskalí německého reformně pedagogického hnutí v Československu v letech 1918-38*. Praha: Karolinum, 2007 str. 156.

geometrických, tělocvik a zpěv. Měšťanská škola měla poskytnout dětem, které nenavštěvovaly střední školu vyšší vzdělání než je možné získat na škole obecné (učilo se zde náboženství, jazyk a písemnosti, zeměpis, dějepis, přírodopis, přírodozpyt, aritmetika, geometrie, vedení knih, kreslení od ruky a kreslení geometrické, krasopis, zpěv a tělocvik). Jedna část zákona se věnovala vzdělání učitelů. Učitelé se měli vzdělávat v učitelských ústavech rozdělených podle pohlaví. U každého ústavu měla být zřízena obecná škola jako cvičná. Studium trvalo čtyři roky a obsah vzdělání byl : náboženství, vychovatelství, literatura, matematika, Přírodověda (zoologie, botanika, mineralogie), přírodozpyt (fyzika, počátky chemie), geografie, historie, nauka o ustavě vlastenecké, polní hospodářství, psaní, kreslení (geometrické i od ruky), hudba a tělocvik. Podmínkou přijetí byl věk (15 let), zdravotní stav, mravní bezúhonnost a náležité přípravné vzdělání (na úrovni nižší reálné školy nebo nižšího gymnázia bez znalosti jazyků). Absolvent se na závěr studia měl podrobit zkoušce dospělosti, po jeho získání se mohl stát podučitelem nebo prozatímním učitelem. K definitivnímu jmenování učitelem bylo třeba vysvědčení o učitelské způsobilosti. To mohl absolvent získat příslušnou zkouškou po minimálně dvouleté praxi. Novela zákona z roku 1883 o níž již byla řeč, zpřesnila účel měšťanské školy, která už neměla být variantou školy obecné, ale byla pojatá jako škola vyšší, připravující žáky pro praktický život (průmysl, zemědělství), případně pro studium na učitelských ústavech a odborných školách. Dělicí bod mezi učitelskými organizacemi můžeme vidět v několika směrech:

- 1)Profesní - učitele obecných x měšťanských škol x profesori (středoškolské učitelé)
- 2)Národnostní - spolky české, německé po vzniku ČSR i spolky slovenské a rusínské.
- 3)Podle pohlaví - např. jednoty učitelek
- 4)Regionální - zemské, říšské apod.
- 5)Vrcholové - Československá obec učitelská, Svaz československého učitelstva
- 6)Konfesijní -katolické spolky
- 7)Politické- např. Socialistické sdružení učitelstva

Se vznikem republiky a založením nových typů škol, vznikaly spolky nové (Svaz státního učitelstva menšinových škol). Československo zdědilo nejednotnou školskou

soustavu a zároveň získalo nová území, která se do té doby vyvíjela zcela odlišně (Slovensko, Podkarpatská Rus). Učitelské spolky byly jejím zrcadlem, vysoká roztržitost byla jedním z typických znaků. I když učitelé národních škol měli některá společná témata u kterých panovala v podstatě shoda (jako např. vysokoškolské vzdělávání učitelů) každá snaha o reformu logicky narážela na třecí plochy rozdílných zájmů učitelů, kteří měli různé vzdělání, plat, další studium a řídili se odlišnými předpisy. Služební pragmatika (soubor pravidel, upravujících právní postavení veřejných zaměstnanců) postupně ustanovila až 11 kategorií učitelů:

- 1) Literní učitelstvo škol měštanských (odborní učitelé)
- 2) Literní učitelstvo škol obecných
- 3) Zvláštní učitelé náboženství (katecheti)
- 4) Učitelky ženských ručních prací
- 5) Vedlejší učitelstvo pro předměty nepovinné
- 6) Opatrovatelky na školách mateřských
- 7) Učitelstvo menšinové
- 8) Učitelstvo pražské
- 9) Učitelky literní
- 10) Učitelstvo katolické
- 11) Inspektoři²¹

²¹ Preininger. B.: Učitelské organizace v republice Československé In.: *Příloha Časopisu Československé obce učitelské* k číslu 6. Ročník 10, 1930, nestránkováno.

1.2. Učitelství sjezd

Učitelstvo se samozřejmě snažilo o sjednocení, aby založením zastřešující, vrcholné organizace získalo silnější hlas pro prosazení svých zájmů. Demonstrací jednoty měl být „První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti“. Nad sjezdem převzal záštitu prezident Tomáš Garrigue Masaryk, který měl k učitelům vždy velmi blízko. Sám jako vysokoškolský pedagog se podílel na tzv. univerzitních extenzích, letních kurzech, které umožňovaly učitelům rozšířit si vzdělání. Učitelé v něm cítili svého zastávce a ve svých požadavcích se často zaštitovali jeho výroky. Vedle prezidenta se sjezdu účastnil i ministr školství Gustav Habrman, tajemník ministerstva František Drtina, zástupce univerzity, českého vysokého učení a politických stran (příznačně chyběla strana Lidová). Inspirací sjezdu bylo i 250. výročí úmrtí Jana Ámose Komenského a jeho snadnější uspořádání umožnil Sokolský slet v Praze. Z dobových publikací a novinových zpráv se nedá přesně určit přesný seznam spolku, které se sjezdu účastnili nicméně je velmi pravděpodobné, že zde byly zastoupeny ty, které vyslaly zástupce do sjednového výboru:

Zemský svaz městského učitelstva v českých,

Zemská jednota učitelů měštanských škol

Zemský spolek učitelů ženských ručních prací na Moravě

Ústřední spolek jednot učitelů na Moravě a ve Slezsku

Zemský ústřední spolek jednot učitelů

Ústřední spolek učitelů ženských ručních prací v Čechách,

Jednota učitelů moravských

Správce školy v Mukačevě (zastupoval zřejmě rusínské kolegy)

Ústřední spolek učitelů na Slovensku

Zemský spolek pensionovaného učitelů v Čechách

Zemská ústřední jednota učitelů v Čechách

Ústřední jednota učitelstva živnostenských a kupeckých škol v republice Československé²²

Sjezd si kladl za cíl formulovat klíčové otázky výchovy ve světle společenských změn, kterými v posledních dvou letech procházela celá společnost. Osou příspěvků byla problematika republikánské výchovy, cílem měla být výchova demokratická, národní a sociální. Všechny tyto aspekty výchovy byly zmíněny i úvodním projevem prezidenta republiky. Předseda sjezdového výboru Adolf V. Obst, (starosta Zemského ústředního spolku jednot učitelských ve kterém se soustředily především jednoty učitelů obecných škol) objasnil cíle učitelstva: " *Učitelstvo chce si však na tomto sjezdu také samo jednotiti názor, aby jeho práce byla v základech společná a nesla se za stejným cílem*"²³. Sjezd byl rozčleněn do tří sekcí, Sekce školní a právní (ta se dále dělila na Organisační školství, s vedlejší sekcí školství slovenské), sekci pedagogickou (rozdělenou na pedagogiku, didaktiku, tělesnou výchovu a zdravotnictví), sekci pro výchovu dorostu a čtvrtou sekci osvětovou a sociální (vnitřně rozčleněnou na osvětu a sociální péče o mládež a školy pro mládež úchylnou). Sjezdu se účastnilo více než pět tisíc účastníků z toho většina z Čech 4070, dále Moravy 988, Slezska 258 a Slovenska 81.²⁴ Základním bodem jednání, který prostupoval všemi sekcemi byla otázka školských reforem. Návrhy na reformu obecné školy se nesly v duchu reformní pedagogiky. Referáty Františka Pátka²⁵ nebo Ladislava Hanuse²⁶ přitakávaly myšlenky volné školy jak ji formuloval Josef Úlehla, tedy školu ve které nemají místo osnovy, rozvrh hodin či učebnice. Na začátku školní docházky se má rozvíjet osobnost dítěte tak, aby mohlo co nejvíce vstřebávat nové dojmy a zkušenosti. Účastníci se zabývali i měšťanskou

²² *První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti*. Praha, 1921, str. 5.

²³ *První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti*. Praha, 1921, str. 6.

²⁴ *První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti*. Praha, 1921, str. 538.

²⁵ PÁTEK, F. Účebné metody v činné škole. In: *První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti*. Praha, 1921, s. 232.

²⁶ HANUS, L. Úkoly učitelstva národních škol. In: *První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti*. Praha, 1921, s. 13.

školou, která se měla v následujících letech stát jedním z hlavních objektů reformistických snah. Řešil se především její vztah ke škole střední a její vnitřní organizace a obsah vyučování. Demokratický charakter nového státu se měl projevit i při promýšlení změn na měšťanské škole. Mnohokrát skloňovaná demokratizace školství byla chápána jako možnost nebo spíše povinnost poskytnout co nejvyšší vzdělání všem dětem bez ohledu na jejich původ, pohlaví, náboženství, majetkových poměrů apod. V tomto kontextu je nutné chápat návrh na reformu měšťanské školy podle Františka Čálka, který však tuto koncepci diskutoval již v pracovním odboru Zemské ústřední jednoty učitelů měšťanských škol, kde působil jako referent. Tento program²⁷, který přijal sjezd za svůj, předpokládal povinnou koedukační školu od 11 do 15 let pro všechny děti bez rozdílu. Počet žáků ve třídě se měl snížit na 30, čehož mělo být dosaženo výrazným rozšířením sítě měšťanských škol. Měla vzniknout všude tam, kde v obvodu 6 km v jedné obci nebo v několika obcích a samotách je podle tříletého průměru aspoň 100 dětí ve věku 11-15 let stejného jazyka mateřského (vznik tzv. obvodových/újezdových škol). Z vyučování mělo být vyloučeno náboženství, délka hodiny klesnout ze 60 na 45 minut. Jednotná škola představovala spojení měšťanské školy s nižší školou střední a měla být povinná stejně jako obecná škola. Mělo jít o stejnou školu pro všechny děti bez rozdílu. Debatovalo se i o proměně obsahu vzdělání. Z jednotlivých sekcí byly předneseny závěrečné zprávy.

Z oddělení Organizace školství zazněl již zmíněný požadavek na jednotnou školu. Referent sekce Pedagogika úvaděl jako podmínkou splnění výchovného úkolu učitele, lepší probádání pevniny lidské duše a k tomu může dojít pouze za předpokladu univerzitního vzdělání učitelů²⁸. Konkrétní návrh na řešení univerzitního vzdělání učitelů národních škol uvedl J. Keprta a bude zmíněn v příslušném oddílu. V Osvětové sekci zazněl požadavek na odluku církve od státu a školy, odmítnutí náboženství i jako nepovinného předmětu. Všechny tyto požadavky mělo učitelstvo podpořit tím, „že

²⁷ Čálek, F.: Reorganizace školy měšťanské. *První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti*. Praha, 1921, s. 62-63.

²⁸ *První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti*. Praha, 1921, str. 521.

všichni vystoupili z církve bez výhrad a omluv²⁹. Aktem, který by symbolizoval trvalou jednotu učitelských organizací bylo založení Československé obce učitelské (dále Č.O.U). Ta měla podle Antonína Wimmera nahradit Ústřední radu, „*Dosud tvořilo učitelstvo jednotnou organizaci Ústřední radu toliko na základě vzájemné úmluvy, která zavazovala jednotlivé organisace dosti povrchně. Jsouc pak organisací volnou, neměl té váhy, jak bychom si byli přáli. Učitelstvo přeje si organisace společné na základě zákonitých ustanovení a stanov*“³⁰. Úlohou obce by mělo dále být mírnit třecí plochy mezi jednotlivými složkami národní školy. Č.O.U. se skládala jak s všeučitelských, tak ze zájmových organizací, nejvyšší instancí byla valná hromada říšských delegátů scházející se 1x za dva roky. Exekutivním orgánem byl výkonný výbor v jehož čele stál starosta, předsednictvo tvořil výkonný výbor doplněný čtyřmi zástupci zvolenými za jednotlivé složky národní školy (za školu měšťanskou, obecnou, učitelky literární, učitelky ženských prací)³¹ Učitelům se nakrátko podařilo vytvořit organizaci, která měla více než 26 000 členů. Sestávala z dvanácti učitelských organizací včetně Tovaryšstva učitelského pro Podkarpatskou Rus a Ústředního spolku pokrokového učitelstva na Slovensku. Stranou Č.O.U. zůstávaly spolky církevního učitelstva, Svaz křesťanského učitelstva československého nebo spolky blízké konkrétní politické straně jako např. Ústředný spolek jednot učitelských pre Slovensko, jehož předsedou byl poslanec Ludové strany, případně spolky, které chtěly ve stavovských záležitostech postupovat samostatně (Zemská Ústřední jednota učitelek v Čechách)³².

Sjezd byl ukončen pochodem údajně všech pěti tisíc účastníků sjezdu, kteří se pěšky vydali přes Příkopy, ulici 28.října, Národní třídu, Masarykovo nábřeží, Karlův most, Malostranské náměstí, Nerudovou ulicí na Pražský Hrad. Ve Španělském sále učitelé

²⁹ *První sjezd československého učitelstva a přátel školství osvobozené vlasti*. Praha, 1921, str. 527.

³⁰ *Zařizující schůze Československé obce učitelské. První sjezd československého učitelstva a přátel školství osvobozené vlasti*. Praha, 1921, str. 533.

³¹ *Stanovy Č.O.U. První sjezd československého učitelstva a přátel školství osvobozené vlasti*. Praha, 1921, str.536.

³² BRAUN, V. *Československé učitelstvo v Čsl. Republice. Ročenka Československé republiky*. Praha: Státní nakladatelství, 1922. str. 120.

vzdali hold prezidentovi zazpívali hymnu a přednesli oslavnou báseň Učitelstvo T.G. Masarykovi. Doufali v podporu svého základního požadavku – vysokoškolského vzdělání učitelů. Masaryk se však místo toho vyjádřil neurčitě a poukázal na problémy při jeho praktickém zavádění (vzniknou skupiny s různým vzděláním starší učitelé by už nemohli docházet na univerzitu). I když svého cíle učitelé nedosáhli, na Masaryka nezanevřeli a měl mezi nimi až do konce svého života vysokou autoritu. První a dodejme i poslední učitelský sjezd v tomto reprezentativním složení představuje zcela jistě přelomový bod v dějinách českého učitelstva. Můžeme souhlasit, že návrhy na reformu měšťanské a obecné školy vycházely ze starších konceptů reformní pedagogiky a nepřinesly tedy v zásadě nové podněty³³ Nicméně i přesto sjezdové zasedání znamenalo jeden z vrcholů učitelského hnutí. Učitelstvo představilo svůj školský, kulturní a sociální program, na čas dokázalo překlenout stavovské rozpory, i když už tehdy se ozývaly hlasy upozorňující na vratkost nové organizace: „*Fakticky vzato neutvořili jsme Obce, jen jsme jak takž slepili dosavadní organisace. Neodstranili jsme toho, co nás dělilo. Leč to by bylo možno pro budoucnost napravit. Volby nás však zklamaly. Vynesly na povrch právě většinou lidí starého materialistického a úzce stavovského směru. Jednota učitelek nevyslala dobrých pracovníků kulturních, nýbrž bojovné feministky...A tak máme obavu, že v příští Obci nedojde k sjednocení, poněvadž jména zvolenců znamenají většinou pokračování separatismu, nikoli jeho odstranění.*“³⁴ Založení Československé obce učitelské se mělo ukázat jako klíčové pro pozdější reformní snahy.

³³ VÁŇOVA,R., RÝDL, K., VALENTA, J. Učitelský sjezd v roce 1920. *Výchova a vzdělání v českých dějinách IV. Díl – 1.svazek.* Praha: Univerzita Karlova, 1992, Str. 106.

³⁴ SOUKUP.F.A. Po sjezdu a před novou orientací. *Škola měšťanská.*, roč.22, č.. 14. 1920 Str. 254.

1.3 Malý školský zákon

Po celou dobu se debatovalo i o novém školském zákonu, jehož vydání se vzhledem ke změnám které nastaly vznikem nového státu a spojením různorodého území považovalo za logické. Jeho brzké vydání slíbil ministr školství Gustav Habrman. Hojně se diskutovalo o zavedení nového předmětu, občanské výchově, která byla učiteli chápána jako protiklad vyučování náboženství. Zákon o základním školství byl nakonec vydán 21.srpna 1922. Neřešil však základní otázky školské reformy. Už při vydání bylo upozorňováno na jeho provizornost, „zákon má realizovati některé neodkladné reformy v organisaci škol obecných a měšťanských. dříve, než bude možno přikročiti k vybudování nového zákona o jednotné úpravě obecného a středního školství“³⁵. Zákon neformuloval nové cíle obecné ani měšťanské školy. Na obecných školách se vyučovalo náboženství, občanská nauka, čtení a psaní, mateřský jazyk, aritmetika a základy geometrie, fyzika, chemie, dějepis, zeměpis, kreslení, zpěv, ruční práce a tělocvik. V měšťanské škole bylo rozšířeno vyučování jazyku, literatuře, byla zavedena samostatná geometrie, rýsování, k aritmetice přibýlo účetnictví. Byly zavedeny nepovinné předměty, cizí jazy, český jazyk (v jinonárodních školách), těsnopis, hudba a psaní na stroji. Předměty vyučované na obecních a měšťanských školách se tedy rozšířily o občanskou nauku a výchovu, ruční práce pro chlapce a povinnou tělesnou výchovu pro dívky. Občanská nauka zavedena do plánu podle francouzského vzoru³⁶, nesplnila očekávání učitelů, kteří očekávali, že stejně jako její zavedení ve Francii bude i ČSR znamenat zrušení náboženství, případně jeho ponechání na nepovinné bázi. Náboženství zůstalo povinným předmětem v rozsahu 2 vyučovacích hodin týdně, žáci jej nemuseli navštěvovat pouze pokud o to jejich rodiče písemně požádali. Zákon nechával v platnosti dosavadní druhy škol, jeho hlavní změnou bylo zavedení osmileté školní docházky, byly tak zrušeny úlevy dané novelou základní zákona z roku 1883. Důležitý byl zákon pro Slovensko, kde se tímto opatřením prodloužila školní docházka o dva roky (počínaje rokem 1927/28). Alespoň částečně bylo řešeno snižování počtů žáků ve třídách, postupně se měl snížit z 80 na 60 (ve školním roce 1931/32). Právní norma

³⁵ Malý školský zákon.Škola měšťanská č. 15. 1922 str. 310.

³⁶ KUZMIN, M.N. Vývoj školství a vzdělávání v Československu. Praha: Academia, 1981, str.183.

tedy až na výjimky řešila dílčí školské otázky, obecných principů v oblasti školské organizace a vyučování se nedotkla. O tom, že ČSR bude muset respektovat odlišný vývoj svých jednotlivých součástí svědčí i to, že na Slovensku si církve udržela právo zřizovat své vlastní školy. Učitelé v tedy zákoně velký pokrok neviděli, ještě mnoho let po jeho vydání vzpomínali: „v ministerstvu školství se nejdříve zjišťuje, co by všechny ostatní skupiny národa proti počínání ministerstva školství namítaly a pak se teprve přikročí k vlastnímu jednání....proto se nikdo z nás nediví, že dosud platí základní zákon školský z roku 1869 a že bychom asi těžko v dnešní době dosáhli zákona poměrně lepšího...“³⁷.

³⁷ K politikům. Časopis československé obce učitelské. roč.14, 1934, č.6, Str.122.

Boj učitelstva o vysokoškolské vzdělávání učitelů národních škol

2.1 První návrhy a založení Školy vysokých studií pedagogických

Nenašli bychom asi dějinách učitelských spolků zásadnějšího tématu, které se vine takřka celou dobu jejich existence, než požadavek na zlepšení možnosti svého vzdělávání jenž našlo svůj výraz v požadavku na akademické vzdělání. Požadavek sám tedy nebyl nový, Havlíčkův příměr o doktorovi, který musí pro předepsání léků na uvolnění břicha studovat univerzitu zatímco budoucí učitel jen přijde z pastvy do jednoletého učitelského kurzu, byl i přes následný pokrok (zřízení učitelských ústavů) aktuální i v následujících desetiletích. Spolky se vždy výrazně angažovaly ve vzdělávání učitelů. Pro učitelské vzdělávání byl bezpochyby přelomovým okamžikem vznik učitelských ústavů. Hasnerův zákon v paragrafu 42 umožňoval i vznik učitelských seminářů při univerzitách a vysokých školách technických. Zákon však nebyl dlouho naplněn, na což upozornil na třetím sjezdu československého učitelstva G. A. Lindner³⁸. I když tehdy mělo představovat vysokoškolské vzdělání pro učitele národních škol možnost nikoliv povinnost, neustávající tendence ke zvyšování kvalifikace je evidentní. Z pedagogických seminářů byly nakonec částečně zavedeny prázdninové kurzy (univerzitní extenze), které však měly jen omezený dosah a zůstaly za očekáváním. Reforma učitelského vzdělávání se postupem času stávala pevnou součástí učitelského reformního programu, v roce 1898 byl zařazen mezi požadavky Ústředního spoku jednot učitelských v Čechách³⁹. V pojetí nového vzdělávání učitelů nepanovala shoda, zatímco na sjezdu učitelstva v roce 1903 postuloval vzdělání na střední škole a poté na dvouleté vyšší pedagogické škole, František Drtina prosazoval návrh na reformování učitelských ústavů. Na valné hromadě Jednoty Komenských v roce 1908 byla přijata rezoluce požadující, aby učitelé nabývali vzdělání na úplné střední škole (tou učitelský ústav nebyl), dále na nově zřízených pedagogických akademiích, učitele měšťanských škol by podstoupili roční kurz na univerzitě, technice nebo uměleckých akademiích.. Jednalo se o jeden z prvních návrhů na reformu učitelského vzdělání i když byl jenom

³⁸ *Třetí sjezd učitelstva československého v Praze* 4., 5. A 6. Dne m. Srpna 1880. Praha 1880, str. 92.

³⁹ KOJZAR, J. Otokar Chlup a vysokoškolské vzdělání učitelů. Otokar Chlup. *Sborník prací věnovaný 80. narozeninám*. Praha. 1955. s.126-127.

rámcový protože mnoho neříkal o obsahu vzdělání, učebních plánech apod. Po roce 1918 už převažuje mezi učitelstvem národních škol jasně proud požadující vysokoškolské vzdělání na univerzitě. Návrhy na reformu stávajících učitelských ústavů jsou v menšině.

Už v prosinci formuloval první popřevatový návrh na reformu učitelského vzdělání Josef Úlehla, podle něj měly vzniknout při současných vysokých školách pedagogické fakulty s dvouletým studijním programem. V rychlém sledu následovny další jako např. rámcový návrh zákona šestičlenného výboru (Fr. Čálek, B. Kádner, J. Keprta, Old. Pacák, dr. F.A.Soukup a J. Velický) z jara 1919, který rovněž počítal se vznikem pedagogických fakult, zároveň ale umožňoval učitelům získat potřebné vzdělání i na jiných fakultách⁴⁰. O důležitosti této otázky svědčí i to, že při Č.O.U. byla zřízena sekce pro vysokoškolské vzdělání učitelstva, jehož předsedou byl Josef Keprta. Ten také na učitelském sjezdu v roce 1920 referoval o resoluci schválené Č.O.U. Do určité míry opakovala předcházející návrhy, všeobecné vzdělání nabývali učitelé na středních školách, odborné na školských (pedagogických fakultách) zřizovaných při současných vysokých školách, výjimečně i mimo ně. Přístup se lišil v detailnějším rozpracování praktických otázek spojených se zaváděním nového systému vzdělání. Aby nehrozil náhlý nedostatek pedagogů, učitelé obecných škol měli po přechodnou dobu navštěvovat fakultu po čtyři semestry, učitelé měštanských škol osm semestrů. Při školách měly vzniknout vědecké ústavy a cvičné školy. I vysokoškolské vzdělání učitelů bylo vnímáno jako aspekt demokratického státu, *„vyučují-li ve školách, do nichž podle zákona nikdo není povinnen choditi, učitelé se vzděláním vysokoškolským, žádá duch pravé demokracie, aby učitelé národních škol, do nichž rodiče zákonem jsou nuceni posílati děti měli vzdělání univerzitní“*⁴¹.

Výnos MŠANO ze září 1920, který umožňoval 10 učitelům škol obecných a měštanských studium na fakultě přírodovědné nebo filosofické byl vnímán jako

⁴⁰ Snahy o reformu učitelského vzdělání v Československé republice *Příloha Časopisu československé obce učitelské*. roč. 4, 1924, č.5-6, str 15-16.

⁴¹ KEPRTA, J. K reformě učitelského vzdělání. In: *První sjezd československého učitelstva a přátel školství osvobozené vlasti*. Praha, 1921, str. 174

předzvěst splnění učitelských požadavků⁴² Vysoké školy byly jednou z oblastí školství, jejichž síť byla v první letech republiky významně rozšířena. Vznikaly buď zcela nové školy jako Vysoká škola Veterinární v Brně (1918), v následujícím roce pak univerzita a zemědělská škola v Brně, obchodní a ekonomická škola v Praze, nebo přeměnou bývalých dvojjazyčných vysokých škol na české – Hornická akademie v Příbrami, Akademie múzických umění v Praze a vyšší oddělení Pražské konzervatoře. Maďarská univerzita v Bratislavě byla přeměněna na slovenskou. Počátkem roku 1920 bylo v Československu 14 vysokých škol, z toho 10 českých, 3 německé (univerzita v Praze, Vysoké učení technické v Praze a Brně) a 1 slovenská (univerzita v Bratislavě).

Č.O.U. tehdy připravovala vlastní normu, nakonec se však připojila k aktivitě ředitele pedagogického ústavu J.A. Komenského Otakara Kádnera. Ten představuje svůj návrh zákona v lednu 1921, vzhledem k tomu, že norma byla připravována s vědomím MŠANO, zdál se být vytoužený cíl blízko. Kádner počítal s radikálním řešením, učitelské ústavy se měly postupně zrušit, poslední měl zaniknout koncem roku 1926. Koncept se výrazně neodchyloval od předchozích debat, úplná střední škola měla poskytnout všeobecné vzdělání, odborné měl student získat dvouletým studiem, které mělo mít povahu vysoké školy. Podrobný návrh řešící praktické otázky mělo vypracovat MŠANO. V té době se názory pedagogické obce poměrně často zjišťovaly prostřednictvím tzv. anket. Byla položena otázka, „*Jest dosavadní vzdělání učitelstva škol národních postačující?*“. Jak uvidíme většina respondentů (učitelské organizace, ministerstvo apod.) odpověděla zamítavě, najít společné řešení však bylo obtížné. Polemika se netýkala pouze odborných problémů, ale měla i svůj rozměr stavovský a sociální. Proti předkládanému zákonu vystoupil Ústřední spolek československých profesorů, stejně jako zástupci Univerzity Karlovy. Středoškolští profesori chtěli, aby zřízení pedagogických fakult předcházela reforma střední školy, zástupce filozofické fakulty odmítal zákon, který neměl zatím detailně rozpracovanou alternativu zrušení učitelských ústavů. Senát UK považoval učitelské vzdělání za ryze odborné, praktické a pochyboval o účinnosti delšího teoretického vzdělání, poukazovali na nedostatečné zastoupení psychologie na fakultách, navíc psychologii obecně považovali za neplnohodnotnou vědu, přitom, „*kandidátům na učitele by měly být předkládány jen zaručené výtěžky*

⁴² KEPRTA. J. Za universitním vzděláním. *Český učitel*. roč. 24, 1920, č. 7-8, str. 89.

*psychologických studií*⁴³. V debatách však mívají větší účinek politické argumenty, celá otázka byla často zjednodušována na prestižní problém, panoval i obava, že sociální vzestup, který by byl logicky spojen se získáním vyššího vzdělání by znamenal odchod učitelů z praxe za jiným, lepším zaměstnáním. Učitelé argumentovali, svým postavením ve společnosti, jako často jedinému nositeli kultury na vesnici, malém městě mu vzdělání náleží, 90% populace prochází právě pouze školou národní, proto její žáci mají nárok na dobře připravené učitele.

Afmosfera během setkání (ankety) o univerzitním vzdělání učitelstva byla zřejmě bouřlivá, zástupce Ústřední spolku profesorů ředitel Pithart, který s návrhem nesouhlasil, byl okřikován tak často až ministr musel požadovat klid. Karlova Univerzita odmítala odmítala přičlenění fakult k univerzitě, ale byla ochotna podporovat založení Vysoké školy pedagogické. Otakar Kádner upozorňoval na absurditu současné situace ve vztahu k ostatním profesím, „*Když ti, co ošetřují nemocná hovádka musí mít akademické vzdělání, a právem, jak by bylo možno upíratije tém, kdož vychovávají, vzdělávají dítky?*“⁴⁴. K návrhu se stavěli příznivě zástupci německé univerzity. Anketa nebyla uzavřena žádnou rezolucí ani návrhem. Šusta nakonec navrhuje přechodné řešení – pedagogické akademie, ty by měly napomoci získat dostatečný počet kvalifikovaných učitelů pro školské fakulty. Učitelé akademie, které měly charakter středních odborných škol odmítli. Pedagogické akademie by podle nich byli izolovaným ústavem, dobří pedagogové by vždy raději šli na univerzitu, učitelé i studenti by museli dodržovat určební plán, chyběla akademická svoboda, škola by nebyla nezávislá od církve a státu jako vysoké školy. Počáteční nedostatek kádrů mohl být řešen našťevováním přednášek na jiných fakultách. Zároveň by se akademie nikdy nemohly stát centrem vědecké práce. Jednání se zasekla, učitelé ministerské řešení odmítali, ministr nechtěl dát svolení ke zrušení učitelských ústavů.

Na jaře 1921 pedagogicko-didaktická sekce Č.O.U. jednala o založení experimentálního ústavu pro pedagogiku⁴⁵. Při něm brzy vzniká Škola vysokých studií pedagogických.

⁴³ Stanovisko akademického senátu UK. *Český učitel*. roč 24, 1921,č. 30-31, Str.470.

⁴⁴ Anketa o univerzitním vzdělání učitelstva. *Škola měšťanská*. roč.21, 1921,Č. 4, str. 70.

⁴⁵ VALENTA, J. Škola vysokých studií pedagogických. *Pedagogika*, 1982, str.437

Podle Josefa Kepřta mělo založení školy demonstrovat, „že učitelstvo myslí věc vážně, že dovede přinést i finanční oběti, že učitelstvo chce skutečně reformy provádět“⁴⁶. Jestliže část univerzitních pedagogů učitelské snahy o reformu učitelského vzdělání blokovala, jiní se v ní aktivně angažovali. O. Chlup se stal správcem Ústavu pro experimentální pedagogiku, O. Kádner přednostou profesorského sboru. Celá organizace se tedy měla zabývat jak vědeckou, tak pedagogickou činností. Založení ŠVSP patří k důležitým okamžikům z dějin reformního hnutí učitelských organizací, byť jak jsme viděli, šlo o řešení z nouze. Měsíc před otevřením školy oznámil vznik školy učitelský tisk, „Čs. Obec učitelská jsousi vědoma souhlasu členstva rozhodla, že otázka reformy učitelského vzdělání se dále odkládati nedá, a zřizuje z vlastních prostředků vědecký ústav pro experimentální pedagogiku s připojenými kursy vysokoškolskými, nenaležši ve svém volání po školské fakultě ani mravní podpory univerzity a profesorstva středoškolského, ani potřebné rozhodnutí ministerstva školství a národní osvěty otázku učitelského vzdělání zákonem rozřešiti a nemohouc nynějších hospodářských poměrech spoléhati ani na vydatnou podporu státní“⁴⁷ Slavnostní zahájení činnosti proběhlo 16/10 ve Štupartské ulici. Řádnými posluchači mohli být všichni absolventi učitelských ústavů, středních škol, mimořádným každý občan ve věku 18 let, kolejně stálo v počátcích školy 150 Kč, respektive 100 Kč pro členy Č.O.U. Vrcholným orgánem ŠVSP bylo šestičlenné kuratorium, to tvořil zástupce Č.O.U., přednosta učitelského sboru, ředitel československého pedagogického ústavu Komenského, správce ústavu pro experimentální pedagogiku a zástupce posluchačů.

Program prvního zimního semestru zahrnoval Psychologii funkcionální (V.Forster), Experimentální pedagogika (O.Chlup), Anatomické a fyziologické základy tělesné výchovy (K.Weigner), Logika a etika (V.Kozák), Pedologie (C. Stejskal) a Experimentální psychologii (F. Šeracký)⁴⁸ Při škole byly brzy zřízeny i kurzy pro učitele měšťanských škol. Ty se dlouhodobě potýkaly s nedostatkem zkoušených učitelů jak bude pojednáno v příslušné kapitole. Prahu brzo následovalo Brno, kde byl zřízen

⁴⁶ Zprávy organizační a stavovské. *Časopis československé obce učitelské*. roč. 1, 1921, č.15, str. 250.

⁴⁷ Zprávy organizační a stavovské. *Časopis československé obce učitelské*. roč. 1, 1921, č.15, str. 275

⁴⁸ VALENTA, J. Škola vysokých studií pedagogických. *Pedagogika*, 1982, str.439

obdobný ústav při nově založené Masarykově Univerzitě. Studijní řád však nebyl MŠANO schválen, jednalo se o soukromou organizaci. Rozšiřující vzdělání nemělo tedy kvalifikační ani hmotný dopad. Naopak učitelé si své vzdělání platili a i přes státní subvence (kromě MŠANO a města Prahy se později na jejím provozu podílelo i ministertvo zemědělství) a byli stále největšími přispěvateli. Za šest let trvání představovaly náklady na obě školy 1,344 368 Kčs, z čehož kolejně (školné) tvořilo přes 800,000 Kčs, příspěvek učitelských organizací činil čtvrt milionu, státní subvence okolo šedesáti tisíc korun. Za stejné období prošlo školou přes tři tisíce učitelů (většinou z obecných škol). Roční vydání uchazeče se pohybovalo okolo 1600 Kčs ročně ⁴⁹.

Důležitou součástí učitelských organizací, která umožňovala rozsáhlou svépomocnou činnost byly učitelské záložny (Ústřední záložna učitelstva československého, Učitelská záložna Komenský, Učitelská záložna v Brně), nakladatelství (Komenium, Dědictví Komenského, literární sdružení učitelské, Ústřední nakladatelství, knihkupectví a papírnictví učitelstva československého), studentské útulky apod. V roce 1929 měla Ústřední záložna učitelstva československého v Praze na vkladech více než 17 milionů korun. Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého vydalo do r. 1930 přes 800 publikací⁵⁰.

⁴⁹ Škola vysokých studií pedagogických v Praze. *Časopis československé obce učitelské*. roč. 8, 1928. č. 22, str. 385.

⁵⁰ Naše organizační podniky. *Český učitel*. roč. 34, 1930, č. 24, str. 382.

2.2 Učitelství a pedagogické akademie

Vedle požadavku na vysokoškolského vzdělání stál proud požadující zachování učitelství v proměněné podobě. Ve sledovaném období však docházelo pouze k dílčím změnám. Zákonnou normou ústavů byl i po roce 1918, známý říšský zákon z r. 1869. Přesto po vzniku republiky došlo k částečným úpravám, byla zjednodušena přijímací zkouška, která se měla pro příště konat jen z mateřského jazyka a počtů, důležitý byl i hudební sluch. Bylo omezeno vyučování náboženství na 1h týdně v prvním ročníku, v ostatních ročnících mělo být pouze jako nepovinný předmět. Zavedení nových předmětů občanské nauky a výchovy a rukodělných prací se v praxi učitelství ústavů projevilo jen částečně, občanské výchově se například vyučovalo v rámci stávajících předmětů zeměpisu a dějepisu. V roce 1931 byly zkoušky učitelství dospělosti přizpůsobeny zkušebnímu řádu na středních školách. Konaly se ze čtyř předmětů, povinná byla zkouška z pedagogiky a vyučovacího jazyka. Další předmět byl volitelný z předmětů humanitních nebo realistických, čtvrtý předmět určila zkušební komise, která o něm v předstihu žáka informovala⁵¹. V ústavech do té doby dělených na mužské a ženské se připouštěla koedukace. Během existence 1. republiky ústavy prošly na 30 000 budoucích učitelů, převážně se sociálně slabších vrstev (ústavy i nadále zůstávaly bezplatné)⁵².

Zkouška dospělosti na ústavech neumožňovala studovat na vysoké škole, pro ten případ musel učitel složit doplňující zkoušku na jiné střední škole. Uzavřenost tohoto systému učitelé často kritizovali, stejně jako nízký věk studentů vstupujících na ústavy v době, kdy ještě nemohli mít jasnou představu o své budoucnosti. Ústavy byly považovány z pedagogického hlediska zastaralé a představovaly do určité míry i symbol zašlých časů, které měla demokratická republika překonat. Stoupenci učitelství ústavů (což byli jejich profesori a částečně ministerstvo) oponovali, zrušení ústavů by bylo příliš velkým zásahem do soustavy školství. Obávali se o osud učitelů přesunutých na jiné školy, dostupnost učitelství vzdělání především pro vesnické

⁵¹ MOROKES, F. Z historie českých ústavů. *Učitelství noviny*, roč.101. č.18, str.19.

⁵² VÁŇOVÁ, R., RÝDL, K., VALENTA, J. *Výchova a vzdělání v českých dějinách IV. Díl – 1. svazek*, Praha: Univerzita Karlova, 1992, Str. 295.

studenty, kteří tvořili jeho významnou složku. Obviňovali učitele, že požadují vyšší vzdělání jen proto, aby poté mohli získat lukrativnější zaměstnání. Ti podobnou kritiku odmítali, učitelský ústav popisovali jako ztracená léta, nesouhlasili ani že zrušení ústavů by nejvíce postihlo nejchudší děti vesnických rodičů. Jejich oponenti by se měli více starat o to, „*aby tyto děti dostaly vysokoškolsky vzdělaného učitele a aby se pro své budoucí povolání mohli rozhodnout jako svobodný muž a ne jako dítě*“⁵³

Počet učitelských ústavů se pohyboval v období 1. republiky okolo 60, byly státní, soukromé (církvní), kromě češtiny a slovenštiny byly i ústavy ruské, německé a jeden maďarský. Několik návrhů reformu ústavů vyšlo ze sekce profesorů učitelských ústavů při Ústředním spolku československých profesorů. Velmi aktivním byl v této oblasti dlouholetý člen ÚSČP, předseda sekce učitelských ústavů Josef Michl⁵⁴ V jednom z návrhů se základem měla stát střední škola, tedy současné ústavy rozšířené o jeden rok, upravena měla být závěrečná zkouška, aby se absolventům ulehčil případný přechod vysokou školu. Zřízení pedagogických akademií o kterých se tehdy diskutovalo odmítali jak z důvodu finančních, tak praktických (vznikly by skupiny učitelů s různým vzděláním)⁵⁵. Spolky se zároveň navzájem předháněly ve výpočtech, zda zrušení učitelských ústavů by pro stát znamenalo zisk nebo ztrátu. Bylo však jasné, že zvýšení vzdělání učitelů by muselo jít ruku v ruce s jejich zařazením do vyšší platové třídy. Odměňování učitelů ve sledovaném období bylo poměrně komplikované, skládalo se ze služného (tarifní plat), činovného (drahotní příplatek podle místa školy a ocenění náročnosti výuky na konkrétní škole) a výchovného (rodinných přídavků). Základní služné středoškolský profesorů (učitelů s vysokoškolským vzděláním) bylo vyšší⁵⁶ Vzhledem k vysokému počtu učitelů národních škol by předpokladané zvýšení platu představovalo pro státní rozpočet určitě významnou zátěž.

⁵³ Poznámky o učitelských ústavech a reformě učitelského vzdělání. *Škola měšťanská*. roč.30, 1928, č.11, s.308

⁵⁴ MICHL, J. Mají býti učitelské ústavy zrušeny? Praha: Státovědecká společnost, 1926.

⁵⁵ K reformě učitelského vzdělání. Ústřední věstník čsl. profesorů, roč, 1932-33, č.. 7, str. 133

⁵⁶ MOROKES, F. Postavení učitele v předmnichovském Československu. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 1994, str. 16.

Založením ŠVSP učitelské snahy neskončily. Nemělo by význam, zde detailně vyjmenovávat všechny návrhy na řešení učitelského vzdělávání, které byly v následujících letech předloženy ať už ministerstvem nebo nebo profesními organizacemi⁵⁷. Je však spíše důležité rozdělit je do určitých tendencí/směrů, které představovaly. Ústřední spolek československých profesorů představoval proud snažící se o zachování učitelských ústavů, vysoké škole pedagogické se nebránil, avšak pouze na bázi dobrovolnosti, nikoliv jako povinnou součást učitelského vzdělávání⁵⁸. Další směr byl zastoupen Maškovým návrhem, který se týkal reorganizace střední školy a počítal s pedagogickou přípravou v nově utvořeném osmém ročníku střední školy. Třetí směr v počtu návrhu nejčastější byl model pedagogické akademie. Ta představovala školu vyšší školu než byl učitelský ústav, nejednalo se ale o školu vysokou. I když v některých attributech ji mohla připomínat. V návrhu Bydžovského komise v roce 1925 měli na pedagogických akademiích tvořit část učitelského sboru i vysokoškolští učitelé, v čele měl stát děkan volený z řad profesorů. Nicméně škola by byla zakončena zkouškou učitelské dospělosti nikoliv zkouškou státní. I když s tímto návrhem jako provizoriem vyslovily učitelské organizace jak učitelů měšťanských tak obecných škol souhlas do praxe nikdy uveden nebyl.

Učitelské organizace své stanovisko nezměnily, nulový výsledek předchazejících debat je stimuloval k větší aktivitě. 14 října 1929 zahájila činnost Soukromá pedagogická fakulta zřízená při ŠVSP. Přijatý statut pedagogické fakulty říkal: „*Pedagogická fakulta má za účel připravititi teoreticky i prakticky pro učitelství na školách národních všech stupňů a dáti odborné vzdělání badatelům ve vědách pedagogických*“⁵⁹ Student měl navštěvovat 4 semestry jako řádný posluchač některé vysoké školy a 4 semestry na fakultě pedagogické. Založení první (byť soukromé) pedagogické fakulty bylo svým významem Č.O.U. přirovnáváno k založení Karlovy Univerzity. V čele fakulty stanul Otakar Kádner. Závěrečnou zkouškou skládal student před komisí učitelských ústavů a

⁵⁷ Jejich přehled např. KÁDNER, O. Vývoj a dnešní soustava školství. II. Díl Praha: Sfinx, 1931, str.62-72.

⁵⁸ Návrh sekce profesorů učitelských ústavů. Věstník československých profesorů list ústředního spolku československých profesorů. roč. 37, 1929-30, č.13, str. 267.

⁵⁹ Statut soukromé pedagogické fakulty v Praze. Časopis československé obce učitelské. roč. 9, 1929-30., Věstník ŠVSP, Příloha k č.3-4. s.2.

pedagogické fakulty, kterou schválilo učitelstvo o dva roky později. Absolventi vysoké školy, byť soukromé, byli tak zkoušeni komisí ve které část zkoušejících tvořili učitelé se středoškolským vzděláním, v tom viděli částečnou devalvaci studia, během kterého skládali zkoušky v převážné většině u vysokoškolských pedagogů. Založením další svépomocné organizace však problém pochopitelně vyřešen nebyl. Mezi lety 1930-31 vznikají v Československu tři státní pedagogické akademie (v Bratislavě, Praze a Brně) pro absolventy středních škol, organizačně příslušely k učitelským ústavům. Názor Č.O.U nebyl zcela jednotný, na jednu stranu akademie musely nutně postrádat akademickou svobodu vysokoškolského pracoviště, uchazeč zároveň nemohl být zapsán na univerzitě (na rozdíl od studenta pedagogické fakulty)⁶⁰ Předseda obce Antonín Wimmer však zároveň varoval před přílišnou radikalizací, uváděl, že i toto řešení představuje pro učitele pokrok v několika směrech, akademie poskytuje žákům všeobecné vzdělání, na rozdíl od ústavu je uznáno jako úplné středoškolské. Akademie zároveň počítají s pátým ročníkem pro učitele měštanských škol, vedle praktiků na akademii učí i vysokoškolští učitelé. Adepti učitelského povolání tedy mohou získat úplné středoškolské vzdělání, které je poté opravňuje ke studiu na vysoké škole⁶¹. Němci získali státní pedagogickou akademii v roce 1935, postátněním soukromé akademie založené v roce 1931. Vedle Č.O.U se pokoušel na poli učitelského vzdělání vyvíjet aktivu Zemský ústřední spolek jednot učitelských v Čechách. Jeho Moravská akademie v Brně založená v roce 1929 však v od dva roky později zaniká. Učitelské organizace však i nadále trvaly na zrušení učitelských ústavů, upozorňovaly, že potencionální učitelé nyní mohou získávat vzdělání velmi odlišným způsobem . Na začátku třicátých let bylo takových možností dvanáct:

1)Na učitelských ústavech (soukromých i státních)

⁶⁰ Likvidace požadavku vysokoškolského vzdělání učitelstva a krize naší pedagogiky. *Časopis československé obce učitelské*. roč. 11, 1931, č. 18, str. 254.

⁶¹ Zápis o schůzi výboru Č.O.U. *Časopis československé obce učitelské*. roč. 11, 1931, č.21, str. 254.

- 2) Na středních školách (reálkách a gymnáziích), doplňující zkouška na učitelských ústavech se nekoná
- 3) Na středních školách (reálkách, gymnáziích, koná doplňující maturitu na učitelských ústavech, soukromě se připravuje)
- 4) Na středních školách a abiturenských kurzech při učitelských ústavech (jeden takový zřídila např. strana Národně demokratická při Osvětovém klubu, byl povolen MŠANO)
- 5) Na dvouroční soukromé ped. fakultě (posluchači studují současně na univerzitě)
- 6) Na jednorochní soukromé pedagogické kademii v Brně (zanikla v r. 1931)
- 7) Na dvouroční pedagogické akademii pri něm. Univerzitě v praze (od r. 31/32)
- 8) Na jednorochních státních pedagogických akademiích založených při učitelských ústavech
- 9) Na školách vysokých studií pedagogických (doplňující vzdělání)
- 10) Na vysokoškolských kurzech pro vzdělání učitelů měst. škol (soukromých i státních)
- 11) Na vysokých školách (profesoři, kteří působí na školách měštanských)
- 12) Soukromě celé studium (absolventi různých škol, kteří konají celou maturitu na učitelských ústavech)⁶²

Nešlo o plané sumarizování, data naznačovala, že počet učitelů, kteří své vzdělání získali jinde než na učitelském ústavu je vysoký. V roce 1931 nastoupilo na národní školy 6949 učitelů a učitelek z čehož tvořilo abiturientů učitelských ústavů 60% (4175), absolventů středních škol 29 % (2079), kandidátů profesury (absolventů vš) 3,19% (229), zbytek měl kvalifikaci jinou⁶³. Výrazně se tato skutečnost projevila v méně

⁶² Jak se vzdělává učitelstvo národních škol v ČSR po roce 1918. *Časopis československé obce učitelské roč.12, 1932, . č. 9, Str. 116-117.*

⁶³ PLUHAŘ, B. Jeden z důvodů pro reformu učitelského vzdělání. *Školské reformy. roč. 15, 1933-34, Str. 182.*

rozvinutých částech Československa. Na Slovensku počet abiturientů střední školy přesahoval počet absolventů učitelských ústavů (58%), Na Podkarpatské Rusi tvořil 43 %.

Učitelé ze svého požadavku neslevili, byt kromě námitek výše uvedených museli brát v úvahu i přicházející hospodářskou krizi. ŠVSP se stala logicky základnou pro propagaci myšlenky vysokoškolského vzdělání. Byly pořádány abiturentské srazy absolventů ŠVSP a ankety zjišťující jejich názor na učitelské ústavy. Ty občas měly spíše propagační charakter a položené dotazy často návodný obsah: „*Vyhovuje učitelský ústav při pěstění učitelské osobnosti, či lze tamní výchovu Karakterisovati jako pěstění servilnosti, ubíjení individuality apod? Měl jste dojem, či jste přesvědčen, že pokusy na učitelských ústavech byly jen insenovány a byly tedy vzdálené skutečné praxi? Je praktická výchova na učitelských ústavech hodně planým metodikařením?*“⁶⁴

Němci v ČSR měli svou vlastní soukromou pedagogickou akademii od roku 1931. Ta byla založena Pestalozziho společností (Pestalozzi geselchacht Prag). Akademie byla založena při Německé univerzitě v Praze, slavnostního otevření se zúčastnil i Václav Příhoda. O společném postupu obou škol české i německé v otázce vzdělání učitelů svědčí společně přijaté resoluce. ŠVSP představovala základnu pro další reformní hnutí, nebyla jen pedagogickým, ale i vědeckým pracovištěm. Časem se rozrostla na 12 oddělení:

- 1) Pedagogické studium
- 2) Vysokoškolské. kurzy pro učitele měštanských škol
- 3) Kurzy ručních prací výchovných
- 4) Soukromá dvouletá pedagogická fakulta
- 5) Ústav pro experimentální pedagogiku
- 6) Reformní komise školy vysokých studií pedagogických v Praze
- 7) Exkursní odbor (byl velice důležitý pro udržování kontaktu se zahraničními kolegy)
- 8) Výstavní odbor

⁶⁴ K reformě vysokoškolského vzdělání. *Časopis československé obce učitelské*. roč. 12, 1933, č.13, str. 136.

- 9) Extensí oddělení (pořádalo kurs reformních škol v Praze)
- 10) pedagogický seminář pro školskou reformu
- 11) vydavatelský odbor (za 9 let 12 pedagogických publikací, nákladem 37,500 výtisků)
- 12) kulturní zpravodajství

Jenom v Praze učilo v roce 1931 70 profesorů a docentů, 11 asistentů a více než padesát lektorů a učitelů z praxe⁶⁵. V reformní komisi ŠVSP byl připraven nejdůležitější reformní návrh, tzv. Příhodovská reforma. Uvedený příklad názorně ukazuje úlohu učitelských organizací. V reformním hnutí byla naprosto nezastupitelná. Představovala jak základnu ideovou, tak přes částečnou podporu státu i materiální. Je víceméně příznačné, že učitelé si na vlastní náklady vydržovali vlastní školu, kterou navštěvovaly ve svém volném čase aniž by od státu získali ocenění svého sebevzdělávání ať už kvalifikační nebo finanční.

⁶⁵ Výroční zpráva Československé obce učitelské, příloha č.5-6. 1931, nestránkováno.

Říšský svaz učitelů měšťanských škol a limity učitelské jednoty

Učitelské spolky jak již bylo řečeno se dělily v závislosti na profesním, národnostním nebo regionálním základě. Jaké ale byly možnosti společné spolupráce a jak ovlivňovaly reformní snahy učitelstva? Ve svém zkoumání jsem se chtěl zaměřit především na vztahy mezi organizacemi měšťanských a obecných škol. A to proto, že právě měšťanská škola stála ve středu snah o reformu národního školství ve sledovaném období a její spolkové organizace měly význámný vliv. V jakém postavení se měšťanská škola nacházela a s jakými problémy se potýkala? Měšťanská škola vznikla původně pouze jako jiný druh školy obecné, postupně se její účel zpřesňoval. Jako škola vyšší měla připravovat žáky pro průmysl a zemědělství, studium na učitelských ústavech, případně na odborné školy které nepožadovaly přípravu na školách středních. Jejím cílem tedy bylo poskytnout vyšší vzdělání těm, kteří se nevzdělávali na střední škole. Mělo jít o školu praktického zaměření, byť tato specifikace nebyla detailně obsažena v žádné ze závazných norem a její naplnění zůstávalo na učitelských sborech. Každopádně za základní charakteristiku měšťanské školy bylo pokládáno její praktické, zaměření nebo-li přípravu praktický život, s tím byl však mohl být v rozporu její druhý úkol příprava na další studium. Měšťanská škola tak stála ve školském systému vedle nižších středních škol a poskytovala až na jazyky velice podobný typ vzdělání. Ne zcela jednoznačný úkol tak problematizoval její postavení ve vztahu k dalším školám (především škole střední) ve vzdělávacím systému.

Absolventi těchto škol byli znevýhodněni v několika ohledech, jednak obtížností přestupu na školu střední, uchazeč musel složit přijímací zkoušku ze všech předmětů všech ročníků do něhož se hlásil. Zatímco žákům přestupujícím z jedné střední školy na druhou stačila rozdílová zkouška. Ani přechod na nižší střední školu nebyl tak jednoduchý, jak by se vzhledem k cíli měšťanské školy mohlo zdát. Některé odborné školy dávaly přednost neúspěšným studentům středních škol, do jiných nemohli žáci přestoupit přímo, protože přijímaly žáky až od patnácti let (přitom většina žáků měšťanské školy opouštěly školu v prvním nebo druhém ročníku). Žáci měšťanských škol se pro vstup na střední museli podrobi těžkým zkouškám, neúspěšní studenti škol středních však byli na měšťanku přijati takřka automaticky. Měšťanky se tak často ocitaly ve dvojím ohni, v místě, kde byla střední škola, jim nejlepší žáky odebrala, ti z nich kteří studium nezvládali nebo měli kázeňské problémy odešli na měšťanku, která

jako povinná škola neměla velké možnosti jak skladbu svých žáků ovlivňovat. Problémy se vyskytovaly i ve vztahu ke škole obecné, učitelé měšťanských škol kritizovali nízkou připravenost žáků ze škol obecných, učitelům obecných škol se zase dalo, že jejich kolegové se nad ně vyvyšují. Ti vyžadovali označení „odborný učitel“ (na rozdíl od obecné školy, kde třídní učitel vyučoval všem předmětům, na měšťankách byli učitelé specializovaní obvykle na tři předměty), navíc byli lépe finančně ohodnoceni než učitelé na obecných školách.

Všechny tyto problémy i kontroverze sebou nesla měšťanská škola i do nového státu. Zájmy učitelů měšťanských škol zastupovalo několik organizací, tou nejvýznamnější byla Zemská jednota učitelů měšťanských škol (založena původně jako Jednota měšťanských škol) byla založena v r. 1885, o tři roky začala vydávat spolkový list Školu měšťanskou, která však brzy pro nezájem zanikla a bylo obnovena až r. 1908. Nevytvořila však příliš velkou aktivitu a byla vzkříšena až bojem proti snížení platů v. 1893. V roce 1924 splynula s Říšským svazem učitelů měšťanských škol (dále ŘSUMŠ). Ten byl založen v roce 1920 s cílem organizovat učitelstvo v celém novém státě, nakonec však dominoval především v českých zemích a na Moravě. V roce 1924 sdružovala 61 krajinských spolků a sdružení, 28 v Čechách a 33 na Moravě. Slezské a slovenské spolky zde zastoupeny nejsou. Vrcholným orgánem byla valná hromada, tu tvořil správní výbor a delegáti krajinských spolků, podle pravidla za každých 100 členů se zaplaceným členským příspěvkem připadal jeden delegát. Ten byl volen na krajinských valných hromadách⁶⁶. Slovenské učitelstvo vysílalo na schůze ŘSUMŠ svého zástupce jako hosta. Brzy se stal hegemonelem mezi učitelskými organizacemi sdružujícími učitele měšťanských škol. V říjnu 1935 sdružoval 67% učitelů (75,6% mužů, 44% žen) ve svém oboru, zbývajících 30% bylo rozeseto v 6 dalších organizacích - zemských ústřední spolecích (budče a jednoty) 9,2%, Svazu státního učitelstva (4,8%), Zemské jednotě učitelek v Čechách 5,3%, Říšském svazu čsl. učitelek 3,1%, neorganizovaných zůstávalo pouze 8,2%, u 2,4% nebyla příslušnost k učitelské organizaci známa.⁶⁷ ŘSUMŠ tedy můžeme považovat za reprezentativní hlas učitelů měšťanských škol, zminěný přehled zároveň ukazuje na další typický znak

⁶⁶ Z naší organizace. *Škola měšťanská*. roč. 26, 1925, č. 13-14, str. 307.

⁶⁷Nastávajícím členům ŘSUMŠ *Škola měšťanská*. roč. 38, 1935, č. 24, str. 842.

sledovaného období, vysoký stupeň organizovanosti učitelů obecně. Členem ŘSUMŠ se mohl stát pouze ten, který složil příslušnou zkoušku pro učitele měšťanských škol. ŘSUMŠ podobně jako v ostatních učitelských spolcích té doby existovaly expertní odbory, které zodpovídaly za jednotlivé oblasti, najdeme zde odbor pro vysokoškolské vzdělání. Právní odbor se podílel na revizích zákonů, vycházející z ministerstva nebo od učitelstva. Působil i jako poradna členům organizace. Reformními návrhy týkající se měšťanské školy se zabýval školský odbor. Ten pravidelně vyzýval krajské organizační jednotky, aby se vyjadřovaly k předneseným návrhům a navrhovali zlepšení. Ať už se dotazy týkaly uspořádání učiva, vhodnosti předmětů nebo kvality učebnic. Abychom pochopili postavení ŘSUMŠ mezi ostatními organizacemi i její stanoviska k předkládaným reformním návrhům, je nutné podrobněji popsat problémy s kterými se učitelé měšťanských škol potýkali. Mohli bychom je rozdělit do několika okruhů:

1) Postavení měšťanských škol ve vzdělávacím systému a její reforma

2) Hmotné zabezpečení učitelů měšťanských škol

3) Z výše uvedených dvou bodů vyplývající názor na postavení ŘSUMŠ a vztah k ostatním učitelským organizacím

Je možné namítnout, že tento poměrně obecný model může být aplikován i na mnoho ostatních učitelských organizací. Uvidíme však, že v případě měšťanské školy najdeme hodně specifik, které je odlišovaly od ostatních druhů škol. Dlouhodobě neřešené problémy pocházející z předchozích dekád jsem již naznačil. Po vzniku republiky přibyly nové. Byl to na první pohled potěšitelný růst počtu měšťanských škol po roce 1918 v Čechách ze 390 na 680 v roce 1923, na Moravě ze 189 na 321. Ještě větší procentuální růst zaznamely školy ve Slezsku, Podkarpatské Rusi a Slovensku⁶⁸, který ale nebyl doprovázen odpovídajícím finančním zabezpečením ze strany obcí a proto často vybavení i samotná budova školy často budily trpký úsměv. Dále to byla úprava odměňování učitelů měšťanských škol. V prosinci 1921 byla učitelům odebrána tzv. platová kategorie B pro úředníky s vysokoškolským vzděláním. Nejtvrdší dopad však

⁶⁸ KÁDNER, O. Vývoj a dnešní soustava školství II. Díl, Praha: Sfinx, 1931, str.37.

měly nové platové zákony (byly několikrát novelizovány) na učitele měšťanských škol⁶⁹. Při vzniku republiky byl jejich plat vyšší zhruba o 38% než plat učitele obecných škol, reparační zákon i přes své další novelizace tento rozdíl snížil na 2-5%. Na jednu stranu se sice v roce 1925 do jisté míry zjednodušila zkouška odborné způsobilosti, na druhou stranu prudce klesl zájem o její složení, jelikož učitelé bez zkoušky pobírali často vyšší plat než ti zkoušení. To se brzy projevilo na rostoucím počtu nezkoušených (a tedy vlastně pro tuto konkrétní roli nekvalifikovaných) učitelů na měšťanských školách. Už krátce po zavedení zákona na konci roku 1922 jejich počet činil 2000, postupem doby přibývalo škol, kde měl potřebnou kvalifikaci pouze ředitel školy.⁷⁰ Kriticky byl vnímán i neúspěšný pokus přejmenovat měšťanskou školu podle velmi starého, krátce užívaného názvu na školu občanskou, aby tak nebylo pochyb o demokratickém charakteru celé československé školské soustavy. Pro učitelé, kteří ve vzdělání na měšťanské škole vždy viděli výrazný sociální a tudíž i demokratický rozměr (umožňovala získat vzdělání dětem z často chudých poměrů) byli všemi novými opatřeními provedenými navíc ve vlastním a demokratickém státě hluboce zklamáni. Podobné vystřízlivění bychom samozřejmě našli např i u učitelů obecných škol (nezavedení vysokoškolského vzdělání, zachování náboženství jako povinného předmětu apod.), nicméně učitelé měšťanských škol se pod tíhou těchto opatření začali obávat o samotnou existenci měšťanské školy jako článku školské soustavy, což je výrazně odlišovalo od ostatních skupin učitelstva. Podle jejich úsudku se v dobrém úmyslu spojili s učiteli ostatních škol, ale přitom sami svou pozici výrazně oslabili. Při exkurzu do historie své školy uváděli, že nejvíce se stavu učitelů měšťanských škol dařilo, pokud postupovalo nezávisle na ostatních. Takovou linii vidělo v období od r. 1894 do r.1914, kdy získali finanční ohodnocení na úrovni úředníků s vysokoškolským vzděláním. Od této úvahy pak byl již jen krůček k tomu, aby revidovali svůj dosavadní společný postup s ostatními učitelskými organizacemi. Jako svého protivníka často neuvádějí stát, ale své kolegy, *„Nám škodí velice ti kolegové, kteří ve snaze, aby byli populární a líbili se všem jsou stále chotní k příšným ústupkům a tím k zadávání*

⁶⁹ KODEDOVÁ, O., UHEREK, Z. Kapitoly z dějin českého učitelstva (1890-1938). Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1972, str. 77.

⁷⁰ Otevřený list MŠANO. *Škola měšťanská*. roč. 33, 1930-1931, č.14, str. 433.

vlastních práv (Jsou to na př. Ti kteří hlásají, že učitelstvo. měšťanských škol nepotřebuje odborného vzdělání....podceňují pohrdavě odbornou zkoušku atd.)“⁷¹.

ŘSUMŠ se zdálo, že učitelé obecných škol nebyli s nimi v otázce paritního zákona, který vedl ve zmíněné výrazné snížení platů dostatečně solidární. Nesplnění jejich požadavků vnášelo do řad učitelů měšťanských škol skepsi, která se projevila i ve vztahu k Č.O.U. „*tím více je tudíž potřebí věnovani pozornosti a péle své vlastní organisaci a tuto budovati svědomitě v centru i údech*“⁷² Jinými slovy, v klíčových stavovských otázkách je třeba postupovat samostatně. I v případě tématu ve kterém panovala shoda – ve vysokoškolském vzdělání učitelů, prosazoval ŘSUMŠ rozdílný přístup pro učitele národních škol. V počátcích mělo být vzdělání učitelů měšťanských škol delší (2 roky oproti 1 roku pro učitele škol obecných).I tento postup měl tedy potvrdit nutnost speciální přípravy i postavení pro učitele měšťanských škol.

Diskuze o nejlepší způsobu učitelské organizace nabrala na intenzitě poté, co z Č.O.U. odešel Zemský ústřední spolek jednot učitelských v Čechách (dále ZÚSJU) a společně s obdobnou moravskou organizací založil v listopadu 1926 Svaz učitelstva Československého (dále Svaz čsl. učitelstva). Důvodem rozchodu s Č.O.U. byl právě spor o princip všeučitelský vs zájmový. Svou roli sehrál i pocit ZÚSJU, že má přes svůj nejvyšší počet členů a tím pádem i největší finanční příspěvek malý vliv na chod vrcholné učitelské organizace, jejíž činnost často popisovali jako „pyramidu tištěného papíru“⁷³ Svou roli tedy hrály i důvody politické a prestižní, functionáři z letité učitelské organizace si připadali, že jsou odstaveni na vedlejší kolej, zvláště když dlouholetým předsedou Č.O.U. byl bývalý starosta Zemské ústřední jednoty měšťanských škol Antonín Wimmer.

Jak by se projevil rozdíl v nazírání na uspořádání zastřešující učitelské organizace v praxi? ŘSUMŠ chtěla organizaci na zájmovém základě, ZÚSJU prosazovala všeučitelský ráz spolku. Všeučitelský princip by znamenal, že zájmové svazy by tvořily jen pracovní odbory Č.O.U., ale o usnesení těchto zájmových snazů by rozhodovaly

⁷¹ Na obranu měšťanské školy. *Škola měšťanská*.roč. 24, 1922. č.24, str. 500.

⁷² Úkoly budoucnosti.*Škola měšťanská*.roč.27,1925, č.8, str. 188.

⁷³ O třetí valné hromadě Č.O.U.*Škola měšťanská*. roč. 26, 1924, č.13, Str. 395.

všeučitelské župy a spolky, teprve pak by jejich návrhy byly předkládány Č.O.U. ŘSUMŠ s takovým modelem nesouhlasil, protože hrozilo, že jejich zájmy nebudou dostatečně zastoupeny, přičemž argumentovali případem paritního zákona. Svaz čsl. učitelstva se nakonec čistě všeučitelskou organizací nestal, brzy přijal, byť jako smluvní členy či hospitanty Jednotu literních učitelek v Čechách a Zemské spolky penzistů v Čechách a na Moravě. Což jenom dokazuje, že zavedení tohoto modelu uspořádání bylo vzhledem k často rozdílným zájmům učitelů více než obtížné. Velmi ostrá diskuze však pokračovala i v následujících letech. Největším protivníkem Svaz. Čsl. učitelstva, které si kladlo ambice být jedinou všeučitelskou organizací však nebyla Č.O.U., ale ŘSUMŠ. Svaz totiž viděl národní školu jako jednotný celek, učitelé měšťanských škol separující se ve zvláštní organizaci tak podle něj ohrožovali učitelskou jednotu a tím i vytýčené učitelské cíle, „*Jestliže se sami kastujeme a koukáme skrz prsty na sebe, chceme aby se jiní nekastovali a nestavěli do posy povýšenecké proti učitelstvu?*“⁷⁴ Členem Svazu se učitel mohl stát prostřednictvím vstupu u své okresní jednoty. Řádným členem jednoty se stal v momentě, kdy získal místo v oboru. Příspěvky totiž mohl platit jen ten, kdo měl příjmy. Předtím mohl být hospitujícím členem. Členství zároveň zajišťovalo pojištění za způsobenou škodu na porušení zdraví nebo majetku cizím osobám. Spolky často agitovaly proti sobě, aby přilákaly nebo přetáhly nové členy z konkurenční organizace. Docházelo ke sporům o členství, Svazu čsl. učitelstva se nelíbilo, když učitel obecné školy po složení odborné zkoušky opustil jejich organizaci a vstoupil do ŘSUMŠ. Jejich konkurent kritizoval učitele, kteří ve Svazu zůstávali. Spolky často používaly i promyšlených agitačních metod, jako když jedno číslo Českého učitele (č. 35 1935) věnované výhradně měšťanských školám bylo zdarma zasláno všem učitelům měšťanských škol, učitelé měšťanských škol organizováni v ŘSMUŠ byli od této organizace dlouhodobě zrazováni, „*je mi směšné, že učitel obecné školy, třebaže vykoná zkoušku způsobilosti pro měšťanské školy, už má vstupovati do jiné organisace. Kde je demokracie, bratrství?*“⁷⁵. ŘSUMŠ byl zároveň kritizován za to, že nahloďával jednotu i v oblastech, kde to učitelé měli obzvlášť těžké na Slovensku a v menšinovém školství. Koncem dvacátých let se členstvo obou organizací ustálilo

⁷⁴ Potřeba jednotné fronty učitelské. *Český učitel*. roč. 30 1926-1927, č.18-19, str. 289.

⁷⁵ Potřeba jednotné fronty učitelské. *Český učitel*. roč. 30 1926-1927, č.18-19, str. 289.

Č.O.U. tvořily Říšské svazy učitelstva měšťanských škol, učitelstva obecných škol, československých učitelek, učitelstva škol menšinových a Zemský spolek učitelek ženských ručních prací a domácích nauk na Moravě. Svaz učitelstva československého tvořily Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách a na Moravě, jako členové se speciálním statutem pak Jednota literních učitelek v Čechách a Zemský spolek pensistů učitelských v Čechách a na Moravě⁷⁶.

Pojďme si nyní představit jeden z návrhů, který měl některé z kritizovaných nedostatků měšťanské školy řešit. Návrh byl připraven v době, kdy úřad zastával sociálně demokratický politik Rudolf Bechyně. Obecně můžeme konstatovat, že v době úřadování ministrů této strany vykazovalo pokaždé poměrně velkou aktivitu a podporu reformních snahám ať už za prvního ministra Gustava Habrmána nebo později v průběhu práce na Příhodovské reformě za ministra Ivana Dérera. Znění návrhu na organizaci občanské (myšleno měšťanské) a střední školy vznikl v nově zřízené reformní komisi při MŠANO v jejímž čele stál ministerský rada František Mašek. Jaké byly hlavní znaky Maškova rámcového návrhu? Měšťanská škola měla být i nadále tříletá a povinná. Návrh nově řešil přijímání žáků, zřizoval tzv. závěrečné třídy pro žáky, jejichž schopnosti neumožňovaly studovat celé tři roky. O doporučení pro žáka rozhodoval učitelský sbor obecné školy. Žák mohl jednou propadnout, pak musel školu opustit. Z obecné tedy mohl buď na měšťanku nebo na nižší střední školu, podle potvrzení ze své školy. Zároveň mohl mezi měšťankou a nižší střední přestupovat. Na tzv. vyšší střední školu, která byla čtyřletá mohli být žáci nižší střední školy přijati bez zkoušek, pokud obdrželi potvrzení od svých učitelů, pokud ne, vykonávali zkoušku. Žáci měšťanských škol měli přijímací zkoušku povinnou. Změna byla i v tom, že V. Třída na střední škole měla sloužit k přípravě na VS. Učitelskému vzdělání zajišťoval návrh úplné středoškolské vzdělání, přičemž adept učitelství navštěvoval zmiňovanou pátou třídu s pedagogickou skupinou. Pátá třída rovněž jako jediná zajišťovala maturitu. VSŠ bude mít dvě větve gymnasiální a reální. Ideový záměr předložil na sekční šéf František Mlčoch na schůzi při reformní komisi na MŠANO: „*návrh má odstraniti obtíže, které se kladou žákům měšťanských škol, chtějí-li rozšířiti své vzdělání studiem na střední škole,*

⁷⁶ PREININGER. B. Učitelské organisace v republice československé. *Příloha časopisu Československé obce učitelské*. roč. 9, 1929, č.6, str. 4.

ale přitom zachovati rozdíl mezi školou měšťanskou a střední, zmnožiti prameny, z nichž by vycházeli nejschopnější pracovníci duševní, oddáliti rozhodování o volbě povolání⁷⁷. V diskuzi nad ministerským Bechyně-Maškovým návrhem se brzy vytvořily dvě skupiny, proti byly české univerzity, větší část zemských inspektorů a hlavně středoškolské profesoři, z nich hlavně klasičtí filologové (výuka latiny měla být v novém systému výrazně omezena). Podporu si návrh získal u učitelů obecných měšťanských škol – českých i německých, částečně profesorů reálek, gymnásií, reformovaných reálných gymnásií. Pozitivní stanovisku učitelů měšťanských škol vycházelo z toho, že v Maškově návrhu se do jisté míry odrazily jejich dlouhodobé požadavky. Návrh podle nich zmenšoval socialní diference, tj. umožňoval lepší prostupnost mezi školami. Urychlil přechod do praktického života, zkrácením přípravy pro odborné školy. Oddaluje rozhodování o volbě povolání na pozdější dobu a zmenšuje počet typů vyšší střední školy na dva typy.⁷⁸ Norma byla přijata s ohražením, že učitelé stále trvají na vysokoškolském vzdělání, byť Maškův návrh nabízel učitelům alespoň částečný pokrok – zavedení úplného středoškolského vzdělání. Pro srovnání uvedli i svůj návrh na reorganizaci měšťanské školy, který počítal se zavedením měšťanské školy dvojího typu, tříleté pro praxi, čtyřleté pro nadané žáky, kteří budou ve studiu pokračovat⁷⁹.

Zájmy středoškolských učitelů zastupoval Ústřední spolek českých (později československých) profesorů, který byl založen v roce 1882 měl 23 odborů (okresů), počet členů se pohyboval okolo čtyř tisíc. Spolek byl dále členěn do sekcí podle profesní orientace (sekce ředitelská, profesorů hudby, zatímních a suplujících profesorů, učitelských ústavů, obchodního školství, pro tělesnou výchovu apod.). ÚSČP ve shodě s ostatními spolky a školskými organizacemi považoval reformu střední školy za nutnou. Odmítal však některé z jejich parametrů, jako byla osmá třída, která neměla být pouze přípravkou na VŠ, ale součástí běžného všeobecného vzdělání.

⁷⁷ Návrh na reorganizaci školy měšťanské a střední v poradním sboru pro reformu školství při MŠANO. *Škola měšťanská*. roč. 25, 1923, č.12, str. 256

⁷⁸ Stanovisko Zemského ústředního spolku učitelů měšťanských škol o reformě měšťanské a střední školy. *Škola měšťanská*. roč. 25, 1923, č.12, Str. 254.

⁷⁹ Návrh na reorganizaci školy měšťanské. *Škola měšťanská*. roč.25, 1923, č.13, str. 293.

Zároveň požaduje, aby všechny střední školy měly obě větve studia (gymnasialní i reální). Vítají ulehčení přestupu nadaných žáků z měšťanských škol na střední, ale hned při přestupu požadují zkoušku. Měšťanská škola musí zůstat praktickou, neměla by se měnit ve školu studijní. Nechtějí aby se reforma začala provádět ve všech středních školách najednou. Požadují nejdříve pokus na třetině ústavů. Všechny své připomínky vtělily do paragrafovaného návrhu. Jejich stanovisko podpořil i Vysokoškolský svaz⁸⁰. Profesori rovněž kritizovali hlavní záměr návrhu, který podle nich postrádá kulturní rozměr a vše redukuje pouze na hledisko sociální a hospodářské. Měšťanská škola se nemůže přiblížit střední škole a zároveň zůstat pro všechny. Údajný demokratismus návrhů prý straní menšině, té, která by ráda šla studovat. Všechna tato opatření by se tedy časem určitě projevila na snížení kvality žáků a velké množství slabší inteligence. Tento názor byl jedním z důležitých argumentů proti předkládanému návrhu ozývající se hlavně z konzervativních kruhů či pravicových stran,“ *hyperprodukcí učeného proletariátu velice zvýší na škodu produktivní činnosti v našem státě, neboť hromadění vědomostí, oddaluje člověka od produktivnosti osobní*⁸¹. Stejný postoj zástaval i spolek německý profesorů, přestože o společném postupu nenajdeme v tisku zmínku. Němečtí učitele měšťanských škol ho naopak podporovali ze stejných důvodů jako jejich kolegové, oceňovali průchodnost mezi měšťankou a nižší střední školou, i když se obávali o splynutí a zánik svého typu školy stejně jako Češi. Vidíme tedy, že stavovské hledisko mohlo převážit nad národním. Podobně jako čeští i němečtí učitelé by našli několik bodu ve kterých by mezi nimi panovala všeobecná shoda. Byli však stejně jako českoslovenští učitelé organizovaní primárně na zájmovém základě. Pohybovali se v obdobném školském systému, jehož nedostatky viděli často ve v podobných oblastech.

Nutno uvést, že učitelé měšťanských škol nikdy netoužili pro sblížení se střední školou, naopak po celé období své existence se snažili naopak posilovat její svébytnou identitu „lidové univerzity“. Jistě, snažili se, aby získali mechanismy na regulování počtu a především kvality žactva, což bylo pro povinnou školu velmi obtížné. Pochopitelně těžce

⁸⁰ Stanovisko ÚSČP k návrhu zákona o reformě střední školy. *Věstník československých profesorů*. roč. 30,1922-1923, č.14, Str. 207.

⁸¹Národní politika. *Škola měšťanská*. roč.25,1923, č.15,. str. 276.

nesli, že na školách panují obtížné podmínky pro přípravu talentovaných žáků na další studium. Umožnit nadanějším žákům další možnost vzdělání brali jako logickou povinnost své profese. Jejich hlavním záměrem však zůstávalo připravovat žáky pro praxi na což byli náležitě hrdi a oceňovali pokud se z tímto zaměřením identifikoval i stát, jako při projevu ministra školství Milana Hodži při položení základního kamene měšťanské školy v Sučanech, *“neni třeba nadvýroby odchovanců škol středních, ženoucích se za úřady, nýbrž je třeba přiměřeně vzdělaných řemeslníků, obchodníků a živnostníků, zemědělců pro které je to nejlepší průprava pro praktický život”*⁸². ŘSÚMŠ se snažil stejně jako ostatní organizace své požadavky představit jako záležitost společenského významu a proto se spojovaly i s dalšími neučitelskými organizacemi. Velmi často bylo výrazem této spolupráce pořádání manifestačních schůzí. Jako byla například schůze na podporu zákona o obvodových školách měšťanských společně se Svazem československých měst a obcí. Ta se konala ve volebních krajích Čech a země Moravskoslezské (Praha, Kolín, Tábor, Pardubice, Králové Hradec, Mladá Boleslav, Louny, Plzeň, Písek, Brno, Jihlava, Olomouc, Uherské hradiště, Moravská Ostrava). ŘSÚMŠ na ní vždy zastupoval vyslaný referent⁸³.

Marně učitelé měšťanských škol varovali odpůrce Maškova zákona, že by se měli obávat spíše nevzdělanosti než přemíry vzdělání, zákon se nakonec do parlamentu nedostal. Z výše uvedeného jasně vyplývá jak obtížné bylo prosazovat jakékoliv změny ve školské soustavě, zvláště pak ty, které procházejí napříč téměř všemi jejími stupni. Jestli se dokáží spolkové organizace povznést nad své stavovské zájmy a spojit síly při hledání vhodného řešení měla ukázat léta nadcházející během debat a prosazování návrhu tzv. Příhodovy reformy.

⁸² Ministr školství o škole měšťanské. *Škola měšťanská*. roč. 27, 1927, č.8, str. 224.

⁸³ Svaz čsl. obcí a Říšský svaz učitelů měšťanských škol. *Škola měšťanská*. roč.37, 1934-1935, č.12, str.415-417.

Příhodovská reforma

4.1 Kořeny reformy a stanoviska učitelských organizací

Výročí významných události vždy svádí k hodnocení uplynulého období. Roku 1928 uplynulo deset let od vzniku Československa. Bilancovali pochopitelně i učitelé, jak byli spokojeni s pokrokem, který si od vzniku vlastního státu slibovali a trvalo ještě jejich nadšení pro reformní práci, tak dobře patrné na učitelském sjezdu v roce 1920? Učitelé optimismem neoplývali, často citovali prezidentův výrok, že jiné země nás v reformě školství předešly.⁸⁴ Viděli jsme, že během několika let se učitelská jednota rozpadla, avšak i přesto dosáhlo učitelstvo několika úspěchů. Naprostá většina z nich však vyšla z jejich aktivity s minimální podporou státu. Lidské síly i finance vložené do vzniku ŠVSP a Pedagogické fakulty se měly brzy zhodnotit. Učitelé se myšlenky reformy nevzdali o tom, že již příliš nespolehalí na ministerstvo a jím vytvořené komise svědčí to, že reforma byla připravena a posléze i koordinována reformní komisí při ŠVSP v čele s Václavem Příhodou. Tedy vznikla ve svépomocné organizací a byla vytvořena učitelé. O budoucí podobě nového československého školství se diskutovalo již na učitelském sjezdu v roce 1920, kdy se osou všech diskuzí stala myšlenka jednotné školy, tedy vnitřně diferencované školy, dělené na stupně a respektující různou úroveň nadání žáků. O svém reformním plánu referoval Václav Příhoda v reformní komisi v roce 1928, v témže roce vydává i programovou stať v časopise Školské reformy⁸⁵. V ní kritizuje současný školský systém pro jeho dualismus – žáci ve věku 11-14 let chodí buď do obecné a měšťanské školy nebo na nižší střední školu. Žáci na střední škole získávají lepší vzdělání, přitom však neplatí, že by vždy přijímaly jen ty nejnadanější žáky. Roli zde vždy hrají hlavně hospodářské a sociální faktory a proto i mnoho nadaných žáků v tomto věku končí na měšťanské škole, která je pro Příhodu slepou kolejí současného školství. Řešením je už zmiňovaná jednotná škola s vnitřní diferenciací, která by pokrývala různý stupeň nadání dětí a odstranila dosud fungující

⁸⁴ Výročí. Český učitel. roč. 31,1927- 1928. Č. 9-10. Str. 145.

⁸⁵ VRÁNA, S. Základy nové školy. Brno:Ústřední učitelské nakladatelství a knihkupectví, 1946, Str. 77.

nespravedlivou selekci. Jelikož v literatuře je tato reforma dobře zpracována⁸⁶, nebudu ji zde detailně popisovat, zaměřím se na její hlavní principy a následnou debatu v prostředí učitelských organizací. Organizace školy byla rozvržena do dvou stupňů. I. stupeň pro děti ve věku 6-11 let (dosavadní škola obecná), II. stupeň tzv. komenium (11-14 let) bylo z hlediska reformy pro jednotnou školu klíčové. Šlo tedy o to, jakým způsobem spojit dosavadní různé typy škol, stojící až do této chvíle vedle sebe. Diferenciace se měla dít na základě testu inteligence a písemné zkoušky z předmětu do do třech směrů, technické a humanitní – ta se pak dále dělila na klasickou a moderní. Předpokládalo se, že studenti humanitní větve budou dál studovat, absolventi technické zamíří přímo do praxe. Jako další nástroj diference měly sloužit volitelné předměty⁸⁷.

Ideově ovlivnily Příhodu při formulaci reformy ovlivnily jeho americké pobyty v polovině dvacátých let. Pod vlivem Thorndika a Deweye výrazně změnil svá dosavadní vědecká východiska. Středem pozornosti jeho psychologického zkoumání se stalo chování. Dospěl proto k empirické, kvantitativní pedagogice ve které nebylo místo pro filozofii. Bez vlivu na jeho myšlení pochopitelně nezůstala stranou ani samotná Amerika, tolik odlišná od Evropy, svou podnikavostí, individualismem a tlakem na výkon. Aby představilo veřejnosti zásady školské reformy uspořádala Č.O.U., ŠVSP a Svaz socialistického učitelstva tzv. pedagogický týden, který se potom v následujících letech pravidelně opakoval. Prvního ročníku se zúčastnilo zhruba 700 učitelů. Součástí pedagogického týdne byly valné hromady Č.O.U., Svazu československého učitelstva a schůze ŘSÚMŠ. Akce si kladla za cíl objasnit principy školské reformy i její podobu (Jednotnou školu), stejně jako další nedílnou součást připravované reformy – vzdělání učitelů národních škol. Aktivní roli zaujalo i MŠANO, které uspořádalo anketu o školské organizaci, té se zúčastnili učitelé, profesori, zástupci politických stran atd. Nejdélejší dobu se diskutovala otázka jednotné školy. Námitky byly již dobře známe z minulosti, rozdělení školy měšťanské a střední má svůj smysl, nadbytkem vzdělaného proletariátu

⁸⁶VÁŇOVÁ, R. *Školská reforma v ČSR ve 30.letech*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 1994.

⁸⁷ VÁŇOVÁ, R. *Školská reforma v ČSR ve 30.letech*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 1994, str.15.

stát nic nezíská apod. Většina účastníků se vyjádřila proti jednotné škole.⁸⁸ Zmiňme detailněji stanovisko ÚSČP, které přednáší typické argumenty proti jednotné škole. Valná hromada ÚSČP na učitelskou anketu reagovala svým obvyklým postojem a totiž, že trvá na současné osmitřídní střední škole a odmítá splynutí jejího nižšího stupně se školou měšťanskou. Jednotná škola by podle jejich stanoviska nepřinesla očekávané výsledky, protože by došlo ke snížení úrovně výuky. Navíc jejímu zavedení brání nedostatečný počet měšťanských škol. Svůj posudek zároveň vsazuje do kontextu předchozích reformních návrhů a odvolávalo se na postoj k tzv. Maškově návrhu o kterém jsem se již zmínil. Usnesení ÚSČP proti myšlence jednotné školy, bylo staršího data. Návrh Příhodovské reformy tedy nebyl znovu projednáván širšími profesorskými organizacemi, posudek byl prodiskutován a schválen pouze správním výborem. Výbor zároveň konstatoval, že se nebude nijak podílet na pokusech s jednotnou diferencovanou školou protože v tento koncept nevěří. Zároveň však nebránili kolegům s opačným názorem, aby se pokusů účastnili. Nevidí tedy pro tak zásadní změnu školské soustavy důvod, současná střední škola podle spolku zcela vyhovuje aktuálním potřebám, přimlouvá se pouze za snadnější přestup nadaných žáků měšťanských škol na střední školu. Návrh byl důležitý byl v rámci ÚSČP sledován i z jiného důvodu, součástí spolku byla i sekce učitelských ústavů jejichž žáci se vždy rekrutovali především z řad žáků měšťanských škol. Nicméně se zápisu valné hromady spolku ze kterého jsem čerpal tyto informace z listopadu 1929 vysvětluje, že i mezi profesory se našly hlasy, které radily jednotnou školu šmahem neodsuzovat, byly však v menšině⁸⁹

Koncepci podpořil ministr školství Štefánek. I když reforma neměla většinovou podporu, i odpůrci navrhovali koncepci jednotné školy vyzkoušet. Ministerstvo povolilo vznik reformních škol, nicméně ty nakonec neodpovídaly Příhodově návrhu jednotné diferencované školy. Ústavy vznikly jako pokusné reformní školy obecné a místo jednotné školy II. stupně vznikly reformované školy měšťanské. To samozřejmě výrazně komplikovalo jejich fungování a vlastně neřešilo problém, kvůli kterému byla reforma navržena. Žáci z reformovaných měšťanských škol i nadále nemohli bez zkoušek

⁸⁸ Z ankety o školské reformě. *Škola měšťanská*. roč. 31, 1928-1929, č.23, str. 549.

⁸⁹ Zprávy spolkové. *Věstník československých profesorů*. roč. 37, 1929-1930 č. 5-6, str.82.

přestoupit na vyšší střední školu a proto v místech, kde existovala střední škola byl zájem o měšťanskou (reformovanou) školu stejně jako v minulosti nízký. I když podmínky neumožňovaly vyzkoušet vnější reformu, bylo možné alespoň z větší části vyzkoušet reformu vnitřní (diferenciace, kvantifikace hodnocení, samoučení, globalizace apod.). Nakonec vzniklo okolo 15 reformních škol (např. Michle, Nusle, Hostivář, Zlín) Humpolec). Školy však trpěly nedostatečným materiálním zabezpečením, výjimkou byla zlínská škola, která byla velkoryse podporována Tomášem Baťou. I přesto však byla ŘSUMŠ kritizována za to, že: „*je zasazena do rámce amerického výrobního tempa, podporuje ji Baťa, má známý tvar chicagských konserv se špekem*“⁹⁰ I přes nepřízeň některých učitelských organizací i státu a nedostatečný zájem školských orgánů, učitelé pokračovali. Aby umožnili nadaným žákům z reformních měšťanských škol přestoupit na střední školu bez složitých zkoušek rozhodli se založit III. stupeň jednotné školy – Atheneum. Ministerstvo však vytvoření této vyšší střední školy nepodporovalo. Muselo být tedy zřízena kuratoriem Č.O.U jako soukromá pokusná škola. Což znamenalo vytvořit ve vlastní režii vhodné prostředí, včetně prostor, nábytku, pomůcek atd. MŠANO odmítlo školu podporovat, stejně jako město Praha, které upozorňovalo, že vydržování tohoto stupně školství náleží státu. Zemská školní rada ve škole neprováděla inspekci, varovala kuratorium, aby školu neoznačovala jako střední, dopravní podnik odmítl poskytnout studentům slevu na hromadnou dopravu ani ÚSČP nejevilo o školu zájem⁹¹.

Reforma zasáhla i Slovensko, které bylo krátce po vzniku ČSR v nevýhodě oproti českým zemím. Drakonické uherské zákony zlikvidovaly slovenské střední školství, národních škol vyučujících ve slovenštině bylo velmi málo. Nedostatek učitelů na Slovensku donutil Československo vyslat české učitelé, aby pomohli vybudovat slovenské školství. Tímto způsobem se na Slovensku zároveň rozšiřovalo povědomí o nejnovějších pedagogických trendech. Ve třicátých letech byla jedinou oficiální

⁹⁰ První rok pokusné direncované školy ve Zlíně. Škola měšťanská. roč.34, 1931-32, č.20, str. 212.

⁹¹ Atheneum jednotná škola III. stupně. Časopis československé obce učitelské.roč. 15., 1935, č. 20, str. 111.

pokusnou školou na Slovensku měšťanská škola v Malackách.⁹² Vedle této školy se zkoušely zásady činné školy ve vybraných třídách různých škol jako např. ve Štefánikově dívčí škole v Bratislavě nebo Dérerově měšťanské škole. Důležitým centrem reformistického hnutí na Slovensku byla Trnava, kde byl jejím velkým propagátorem právě jeden z českých učitelů, František Musil. Jeho usilím byl založen pedagogický seminář, který se pro svou popularitu brzy rozšířil na jednotlivé sekce ve kterých se každé dva měsíce scházeli učitelé, aby řešili vybrané odborné problémy. Slovenští učitelé zároveň jezdili na exkurze do pokusných škol v Čechách. Dalším s reformních center byl Prešov. Z tisku se reformou zabýval především časopis Naša škola. Stejně jako v Čechách i na Slovensku stáli v čele reformních pokusů učitelé.

⁹² KOVÁČIKOVÁ, D. Reformné pedagogické úsilie na Slovensku ve 30. rokoch 20. storočia *Pedagogická revue*. r. 49. 1997. Str. 378.

4.2 Německé reformní hnutí v ČSR v druhé polovině dvacátých let

V polovině dvacátých let dochází v německém učitelském hnutí ke zvýšení aktivity. V roce 1925 je v Ústí nad Labem založeno Svobodné pracovní sdružení německých učitelů obecných a měštanských škol (Frei Arbeitsgemeinschaft deutscher Volks und Bürgerschullehrer). Aktivita učitelstva stála i za vydávání časopisu Sudetoněmecká škola: měsíčník pro moderní tvář školy (Sudetendeutsche Schule: Monatsblatt für zeitgemasse Schulgestaltung) nebo Pedagogickou ročenkou (Pädagogisches Jahrbuch). Tu vydával Alois Mühlberger, německý reformátor a člen ministerské reformní komise. Do stejného období spadá i vznik Německého pracovního spolku pro novou výchovu (Deutsche Arbeitskreis für Neugestaltung der Erziehung) se zakladateli spolku Karlem Metznerem a Wenzelem Weigelem byl v úzkém kontaktu i Václav Příhoda⁹³. Název spolku odkazoval na mezinárodní pracovní spolek pro novou výchovu a jenž byl součástí Společnosti pro novou výchovu, která byla založena v Anglii v roce 1920 jako New Education Fellowship. Spolek se měl zabývat návrhem sudetoněmecké reformy a jejím ověřením na pokusných školách

Velmi důležitou organizací byla Pestalozziho společnost (Pestalozzi gesellschaft), jejímž předsedou byl původně učitel v této době již ministr Franz Spina, člen politické Svazu zemědělců a venkovských živností (Bund der Landwirte und des ländischen Gewerbes). Politické strany, která se od roku 1926 byla součástí vládní koalice a pokoušela se tedy prosazovat mírové soužití s Čechy. Vůdčí pedagogickou osobností spolku byl Ernst Otto, profesor pedagogiky na Německé univerzitě. Organizace si kladla za cíl organisovat všechny osoby mající zájem o školu bez rozdílu význání nebo politického přesvědčení⁹⁴. Finačně silná společnost založila v roce 1931 Německou pedagogickou akademii pro vzdělávání učitelů národních škol.

Jak už víme němečtí zástupci pravidelně zasedali v ministerských reformních komisích. V německém hnutí se tradičně střetávali dvě koncepce. Tou první byla

⁹³ KASPER. T. *Výchova či politika? Úskalí německého reformně pedagogického hnutí v Československu. v letech 1918-1933.* Praha: Karolinum, 2007, str.172

⁹⁴ KASPER. T. *Výchova či politika? Úskalí německého reformně pedagogického hnutí v Československu. v letech 1918-1933.* Praha: Karolinum, 2007. str. 176

národní, která upozorňovala na specifika sudetoněmeckého školství a podle které musela každá reforma vycházet z německých národních tradic. Tento proud se obával, odnárodnění a unifikace své školy. Pro druhou, menší část nebyl při hodnocení reformních návrhů a hodnocení národnostní klíč podstatný. Ve školské anketě v roce 1929 se potvrdily blízká stanoviska učitelů měšťanských škol obou národností. Říšský svaz německých učitelů měšťanských škol v ČSR (Reichsverband der deutschen Burgerschullehrerschaft in der Tschechoslowakischen republik) byl v zásadních otázkách reformy měšťanské školy ve shodě s českým protějškem. Měšťanská škola měla i nadále zůstat povinnou, od reformy se očekávalo, že bude řešit celý komplex učitelských požadavků - snížení počtu žáků ve třídě, reforma učitelského vzdělání, lepší finanční ohodnocení učitelů apod. Myšlenka jednotné školy našla v německém prostředí podporu již u zmíněných odborníků - Alois Muhlbergera, Karl Preise. Ti v ní podobně jako ostatní podporovatelé reformy viděli výrazný prostředek demokratizace vzdělání.

4.3 Nové osnovy

Organizační a metodické postupy zkušeny na reformních školách, měli být do všech škol zavedeny prostřednictvím nových osnov. Jejich přípravu dostala na starost ministerská komise opět pod vedením Václava Příhody, skládala se z 15 zkušených učitelů a z 60 praktiků, kteří měli poskytnout expertní stanovisko k metodickým otázkám. Učitelské organizace v komisích neměli své oficiální zastoupení. Tento útvar vznikl jmenováním, nikoliv delegováním učitelstvími organizacemi. Na možný střet s návrhy osnov, které byly projednávány bez účasti učitelství organizace upozorňovala Škola měšťanská již v dubnu 1930. ŘSÚMŠ vítal jejich předpokládaný cíl – sblížení měšťanské školy se školou nižší střední, ale zároveň varoval před unáhleným řešením vzniklým od zeleného stolu. Již koncem měsíce byl do školského odboru ŘSÚMŠ pozván Václav Příhoda, aby referoval o činnosti komise. To, že osnovy vznikaly bez vlivu odborových organizací nezmenšila ani skutečnost, že někteří její významní činovníci byly součástí expertní části komise, jako například předseda školského odboru ŘSÚMŠ K.J. Topinka. Podle jeho názoru totiž skupina 60 znalců měla spíše reprezentativní úlohu, „*Těchto šedesát beránků, kteří měli snímat hříchy světa dostalo post festum do rukou hotové návrhy osnov pro některý předmět a měli se o nich přes noc – po mě zkušenosti doslovně – vyjádřiti a navrhnout změny*“⁹⁵ Přesto první reakce ŘSÚMŠ nebyly zcela negativní, školský odbor příznivě hodnotil zásady podle kterých měly být přeneseny do školské praxe, stejně jako řešení problémů čtvrtých ročníků. Zároveň upozorňoval na dlouhodobé problémy měšťanské školy, platovou nerovnost, absenci újezdnic škol apod. Podle posudku reforma představovala pro učitele práci navíc, bez toho, aby upravila předpoklady pro její bezproblémové fungování⁹⁶. Rozbuškou v diskuzi se stalo vystoupení prof. Dr. Chlupa v únoru 1931 na schůzi svolané k posouzení předkládaných osnov. Ten jim stejně jako celé příhodovské reformě vytknul řadu věcí. Chybí mu idea, filosofické východisko, kritizoval podle něj přehnaný a hlavně zastaralý utilitarismus. Volitelné předměty budou děti odvádět od

⁹⁵ Před vydáním nových osnov pro měšťanské školy. *Škola měšťanská*. roč.33., 1930-1931, č 8, str. 234.

⁹⁶ Návrh osnov pro školy měšťanské. *Škola měšťanská*. roč. 33, 1930-1931, č.13, str. 395.

všeobecného vzdělání, samoučení jako princip může fungovat pouze u nadaných žáků. Doporučil osnovy zatím nezavádět a podrobit je zkoušce na reformních školách⁹⁷. Příhoda Chlupovy záměry odmítl, poukázal na dlouholetou práci velkého týmu odborníků. Chlupovým vystoupením získalo reformní hnutí silného protivníka a spor o osnovy se posunul do další roviny. Do té doby se polemizovalo převážně o praktických problémech spojených s jejím zavedením, jako např. při Příhodově referátu ve školském odboru ŘSUMŠ, kde bylo upozorňováno, že, požadavek na laboratorní práce musí narazit na nedostatečné vybavení škol, počet volitelných předmětů je příliš velký apod⁹⁸. Nyní začalo být středem pozornosti ideový, společenský rozměr předložených osnov. ŘSÚMŠ se k osnovám stavělo skepticky. Jaký názor na osnovy pro měšťanské školy měly ostatní organizace?

Jak už víme, právo hovořit za učitele měšťanských škol si osobovala i ZÚSJU. Podle ní byla reforma připravována dostatečně demokraticky. osnovy byly předloženy veřejnosti k posouzení a budou nejdříve tři roky zkoušeny. *„Taková reforma, aby se najednou líbila všem, lidovcům, komunistům, fašistům i pokrokovcům neexistuje. Neposuzujte tedy návrh osnov pod zorným úhlem různých autorit, stran a směrů, které jsou pro či proti, nýbrž, držte se svého vlastního zdravého rozumu a sudte podle svých zkušeností a pedagogických znalostí“*⁹⁹. Debata se brzy posunula do politické roviny. V souladu s inspirací reformního návrhu, byl Příhoda i ostatní obviňováni z přenášení pochybných amerických tezí do Evropy. Rozproudila se tak debata, která v obecné rovině probíhá dodnes, o zaostalé, nekulturní Americe jako protikladu ke kulturní a sociální Evropě. Docházelo k tomu i přesto, že jednotná škola byla diskutována v českém prostředí již dávno. Na schůzi pořádané Svazem čsl. učitelstva se jeho předseda Vojta Beneš vyjádřil souhlasně s hlavní ideou nových osnov pro měšťanské školy a zároveň naznačil důvody zamítavého posudky profesora Chlupa, *„Má za to, že prof. Chlup jen omylem mohl být vybrán za referenta a kritika nových osnov, protože sám není stoupencem*

⁹⁷ Poutník přišel mezi filosofy. *Školá měšťanská*. roč. 33, 1930-1931, č.14, str. 427-428.

⁹⁸ Zprávy z naší organizace. *Škola měšťanská*. roč.34, 1930-1931, č 19, str. 559.

⁹⁹ SKOŘEPA M. : Diskuze o nových osnovách pro měšťanské školy. *Škola měšťanská*. roč. 34,. 1930-1931, č. 35, Str.572.

*demokratického nazírání na stát. Není proto divu, že návrh osnov zamítí*¹⁰⁰ Zde bratr budoucího prezidenta upozorňoval na Chlupovo členství v Komunistické straně Československa. Obecně platí, že ZÚSJU zavedení osnov pro měšťanské školy podporoval. Tím spíše souhlasil zavedením osnov pro školy obecné vypracované stejnou komisí. Učitelé obecných škol viděli v nových osnovách to, co jejich škole schází. Osnovy na obecných školách proto tak ostrou debatu nevyvolaly.

Příhoda se i nadále snažil ŘSUMŠ o osnovách přesvědčit s tím, že současný stav měšťanské školy je neudržitelný, „každý, kdo poctivě myslí a mluví, uznává, že jest měšťanská škola svou organisací nesprávným útvarem, který musí býti stůj co stůj změněn“¹⁰¹ Kdo je proti osnovám potvrzuje své konzervativní a nedemokratické myšlení. Zároveň si uvědomuje, že proměna měšťanské školy se musí stát prostřednictvím učitelů nemůže být nadekretována. Zde je důležité připomenout, že vydání osnov bylo plně v kompetenci ministra a ten se při jejich zavádění teoreticky nemusel zajímat o stanovisko zúčastněných stran.

.I v německém prostředí se našli příznivci jednotné školy, jako například už zmiňovaní Alois Muhlberger a Karl Preis. Němečtí učitelé měšťanských škol se však nakonec postavili k osnovám zády stejně jako jejich čeští kolegové. V reformní komisi byli i němečtí zástupci (A.Muhlberger a O.Katschnika, předseda Německého spolku učitelů v ČSR). Nicméně nakonec převážil názor, že není možné, aby osnovy byly společné pro všechny národnosti v republice. Je třeba ctít národní tradice a odlišnosti. Spolek z toho důvodu navrhoval národnostně odlišné komise¹⁰². Zatímco v české pedagogice šlo o problém vědecký a stavovský z německého uvažování ve sledovaném období nikdy nezmizelo národnostní hledisko. Z osnov přijali učitelé německých měšťanských škol jen možnost jednoho volitelného předmětu ty žáky, kteří chtěli přestoupit na nižší střední školu.

¹⁰⁰ Diskusní schůze v Praze. *Škola měšťanská*. roč. 34, 1930-1931, č.29, str.467.

¹⁰¹ PŘÍHODA, V. Ano a Ne reformy měšťanských škol. *Školské reformy*. roč. 14, 1932, č.2, str. 37.

¹⁰² KASPER, T. *Výchova či politika? Úskalí německého reformně pedagogického hnutí v Československu. v letech 1918-1933*. Praha: Karolinum, 2007, str.181.

V českém prostředí byly osnovy pro měšťánské školy na základě připomínek ŘSUMŠ pozměněny bez diskuze s reformní komisí ŠVSP. Část reformního návrhu, která v osnovách zůstala měla pouze ráz doporučení. ŘSUMŠ tedy zvítězil. Je bezpochyby škoda, že reformní návrhy i přes některé své slabiny nebyly zavedeny do praxe a nedošlo tedy alespoň k reformně vnitřní. Jak jsem viděli na příkladu založení Athenea – soukromé střední školy, stát zřejmě s vnější částí navrhované reformy nepočítal. Proto jednotnou školu nepovolil a reformní pokusy v tomto směru nepodporoval. To, že ministr, ač mohl, kontroverzní osnovy pro měšťánské školy nezavedl svědčí rovněž o silném postavení ŘSUMŠ.

Závěr

Učiteléské organizace svým zaměřením a organizací pokrývaly různorodý vzdělávací systém I. republiky, který zůstal až na výjimky věrný předchozímu uspořádání. Spolky hned po vzniku samostatného státu požadovaly co největší možnost podílet se jak na vnitřní tak vnější školské reformě, kterou očekávaly. V euforické době, která je typická pro všechny převraty, se zdálo, že jejich úsilí nebude nic stát v cestě. Společný postup učitelů národních škol mělo symbolizovat založení Československé obce učiteléské na sjezdu v roce 1920. Stát velmi rychle pomohl řešit problémy ve kterých panovala většinová shoda mezi politickou reprezentací (menšinové školy). Nicméně brzy se ukázalo, že každodenní realita bude složitější než učitelé očekávali. I nadále museli svádět boj o své požadavky. V případě snah o vysokoškolského vzdělání učitelů národních škol se podílely na několika návrzích a byly důstojným oponentem ministerských návrhů. Po nekončících diskuzích se rozhodli založit vlastní školu (ŠVSP), ta měla učitelům poskytovat doplňující vzdělání. Škola, která byla z převážné většiny financována samotnými učitelé je typickým příkladem práce učiteléských organizací té doby. Ty velmi často suplovaly roli státu.

Učiteléská jednota vydržela velmi krátce, ukázalo se, že učiteléské organizace zastupující různé typy učiteléských profesí měly logicky často různé zájmy a nebylo snadné najít společného jmenovatele. Svou roli pochopitelně hrály i důvody prestižní a politické. Velkou ranou učiteléské jednotě byl paritní zákon, který výrazně snížil mzdové ohodnocení učitelů měšťanských škol. Ti se cítili ostatními učitelé zrazení a pro příště přistupovali k vrcholovým učiteléským organizacím zdrženlivě. Co bylo horší, mezi učitelé měšťanských škol začínal převažovat pocit ohrožení a jakýkoliv reformní návrh připouštěly pouze v případě komplexního vyřešení svých požadavků (platy, IV. třídy, újezdové školy apod). Měšťanská škola zůstávala dlouhodobým problémem dobového školského systému.

Příhodovskou reformu můžeme považovat za „nejskvělejší hodinu“ učiteléských organizací. Při reformních pokusech prokázali učitelé vysoký zájem a obětavost, která často kontrastovala s nízkým zájmem školských orgánů. Popsat vztah MŠANO a učiteléských organizací není jednoduché. Můžeme říct, že ministerstvo bylo obecně více nakloněno v dobách, kdy zde úřadovali zástupci Československé sociální demokracie

(Bechyně, Dérer). I oni ale museli respektovat zákonitosti koaličního vládnutí. Čímž se dostáváme k oblasti kterou vzhledem k tématu nemůžeme opomenout. Školská reforma má vždy výrazné politické konotace. Politický život I. republiky přitom měl některá specifika. Tím prvním byla vysoká rozdrobenost řekli bychom až přebujelost politických stran a nízkou vládní stabilitu (od vzniku ČSR do mnichovské dohody se vystřídalo celkem 18 vlád). Ministrů školství se vystřídalo 15¹⁰³. Všechny vlády byly koaliční, co hůře, byly v nich až na výjimky stále stejné politické strany z různých oblastí politického spektra. Kompromis je pochopitelně jak v politice, tak v životě důležitý, ale může být zároveň brzdou zásadních rozhodnutí, což je právě případ školské reformy. Proto i změny pokud k nim docházelo postupovaly pomalu. Zdálo se, že stát je ochoten řešit problémy spíše rozšířením stávajících možností, tedy kvantitativně např. velké rozšíření měšťanských škol po roce 1918 vs. jejich nedostatečné vybavení, či schválení zákona o újezdních školách v roce 1935, (tedy předpoklád jejich vyšší dostupnosti) v kontrastu s absencí vnitřní reformy (osnovy).

Německé učitelské organizace procházely ve vztahu k Československu obdobným vývojem jako celá německá menšina. Přes počáteční negaci způsobenou zklamáním z nemožnosti připojení k Rakousku se v druhé polovině dvacátých let německé reformní hnutí rozrůstá. Ve stejné době zástupci německých politických stran získávají místa ve vládě. Německé učitelské organizace cítily mimo jiné i odpovědnost za zachování svébytného sudetoněmeckého školství. Na každý návrh reformy, který nevycházel z jejich středu se dívaly s nedůvěrou. Přestože zástupci zájmových spolků často dávali přednost svým vlastním zájmům a předložené reformy hodnotily z odborného případně stavovského hlediska (viz. jednotný postoj českých i německých učitelů měšťanských škol k Maškově návrhu vs podobný odpor na straně český i německých profesorů), národní determinace jejich postojů nakonec převážila. Jak se stalo v případě Příhodovské reformy. Přesto vždy existovali učitelé na obou stranách, kteří se snažili přenést přes úzké nacionální hledisko (Václav Příhoda na otevření Německé pedagogické akademie, podpora jeho konceptu jednotné školy od Alois Muhlbergera, Karl Preise). I když historie nezná slovo kdyby, určitě by se neměla vzdávat možnost

¹⁰³ MOROKES, F. *Kapitoly o školství, o ministerstvu a jeho představitelích (období let 1848-2001)*. Praha: Pedagogické muzeum J.A. Komenského, 2002, str. 24.

i promýšlet reálné alternativy. Hospodářská krize a s ní spojené události bohužel vztah obou národností ještě více zkomplikoval, nicméně ukazuje se, že za lepších vnějších okolností by nebyla dohoda mezi nimi nereálná.

Učitelský stav se v této době vyznačoval vysokou organizovaností, členství ve učitelském spolku bylo téměř morálním imperativem. Učitelské spolky byly živoucím organismem se širokou škálou aktivit (vlastní nakladatelství, záložny, studentské útulky, sirotčince, vzdělávací ústavy) podílely se jak na diskuzi a tvorbě reformních návrhů, tak na jejich praktickém zkoušení/provádění a to často i přes nezájem státu. Pro své požadavky se snažili získat veřejnost (Pedagogické týdny), využívat významné politické a morální autority své doby (Tomáš Garrigue Masaryk) a především představit reformní otázky jako celospolečenský problém (demokratický rozměr jednotné školy, manifestační schůze se spřátelenými organizacemi), kterým bezpochyby byl. Svým trvalým zájmem o úroveň české školy jsou výraznou inspirací i pro naši dobu.

Použité prameny a literatura

Časopis československé obce učitelské. roč. 1-15, 1921-1935, Praha: Československá obec učitelská.

Český učitel. Věstník Zemského ústředního spolku jednot učitelských v Čechách. roč.23-38, 1919-1935, Praha: Grégr.

KÁDNER, O. Vývoj a dnešní soustava školství II. Díl. Praha: Sfinx, 1931

KÁRNÍK, Z. České země v éře První republiky. Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). Praha: Libri, 2000.

KASPER, T. Výchova či politika? Úskalí německého reformně pedagogického hnutí v Československu v letech 1918-1933. Praha: Karolinum, 2007.

KODEDOVÁ, O., UHEREK, Z. Kapitoly z dějin českého učitelstva (1890-1938). Praha: Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1972.

KOVÁČIKOVÁ, D. Reformné pedagogické úsilie na Slovensku ve 30.rokov 20.storočia *Pedagogická revue*.r.49. 1997

KUZMIN, M.N. Vývoj školství a vzdělání v Československu. Praha: Academia, 1981. Reformní komise Školy vys. Studií pedagogických v Praze.

Návrh na zřízení reformních škol v Praze. Praha: Škola vysokých studií pedagogických v Praze, 1929.

MARINKOVÁ, H. Příspěvek dějinám učitelstva a jeho profesionalizaci. Doktorandská práce. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1998.

MICHL, J. Mají býti učitelské ústavy zrušeny? Praha: Státovědecká společnost, 1926

MORKES, F. Postavení učitele v předmnichovském Československu. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 1994.

MORKES, F. O školství, o ministerstvu a jeho představitelích (období let 1848-2001). Praha: Pedagogické muzeum J. A Komenského, 2002.

MORKES, F. Učitelé a školy v proměnách času. Plzeň: Pedagogické centrum Plzeň, 1999.

MORKES, F. Z historie českých ústavů. *Učitelské noviny*, roč.101. 1998, č.18, str.18-19.

OTCOVSKÝ, I. Soupis učitelských a školských spolků v Čechách do roku 1900. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1977.

Otokar Chlup..Sborník prací věnovaný 80. narozeninám. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955.

POKORNÝ, J. Lidová výchova na přelomu 19. a 20. století. Praha: Karolinum, 2003.

První sjezd československého učitelstva a přátel školství v osvobozené vlasti. Praha: 1921.

Ročenka Československé republiky. Praha: Státní nakladatelství, 1922.

Škola měšťanská. Věstník Zemské ústřední jednoty učitelstva. měšťanských škol českých. roč. 20-37, 1918-1935, Praha: Zemská ústřední jednota učitelstva. měšťanských škol českých.

Školské reformy. Pedagogická příloha Českého učitele. roč. 14, Praha: Zemský ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, 1932.

Třetí sjezd učitelstva československého v Praze 4., 5. A 6. Dne m. Srpna 1880. Praha 1880.

VALENTA, J. Škola vysokých studií pedagogických. *Pedagogika*, 1982, str.435-452.

VÁŇOVÁ, R., RÝDL, K., VALENTA, J. Výchova a vzdělání v českých dějinách IV. díl – 1.svazek. Praha: Univerzita Karlova, 1992.

Věstník československých profesorů. roč. 27 – 40, 1919-1933, Praha: Ústřední spolek československých profesorů.

Věstník Ústředního spolku českých profesorů. roč. 26, Praha: Ústřední spolek českých profesorů, 1918.

Věstník ministerstva školství a národní osvěty. Praha: MŠANO, 1919.

Věstník zemské ústřední jednoty učitelské. roč. 5, Praha: Grégr, 1918.

VRÁNA, S. Základy nové školy. Brno: Ústřední učitelské nakladatelství a knihkupectví, 1946.

Seznam zkratk

Č.O.U. – Československá obec učitelská

ŘSUMŠ – Říšský svaz učitelů měšťanských škol

Svaz čsl. Učitelstva – Svaz československého učitelstva

ŠVSP – Škola vysokých studií pedagogických

ZÚSJU – Zemský ústřední spolek jednot učitelských v Čechách

ÚSČP – Ústřední spolek československých profesorů

MŠANO – Ministerstvo školství a národní osvěty

Resume

The Role of Teaching Associations in reform Efforts 1918-38

My Diploma Paper is concerned with the Teacher's Organizations and their Function in reformativ Efforts from 1918 till 1938. This Paper speaks about structure and ideas of the teacher's Organizations. The Work focus on some themes namely: Reform of teacher's education, possibilities of cooperation among Teacher's Associations and so-called „Přihodovskou“ reform. The Paper treats of the situation in the German language area and in Slovakia and also of course in Czech Associations. The Work is based on analysis of press from 1918 till 1938, which provide the presentable summary about ideas and positions of the most important Teacher's Organizations. The Diploma Paper pointed to the fundamental importance of Teacher's Organization for reformativ Efforts in Czechoslovakia. The Teacher's Associations were big Organizations with wide activities (such as: social, promotive, educational, tutorial) and they substituted for the role of country (f.e. the Foundation of privat university). The weak point was variety of corporative interest, which didnt make possible to collective cooperation.